

KOROM MIHÁLY

Magyar rendszermentő kísérletek nyugaton és a szövetséges nagyhatalmak politikája a háború döntő fordulatától 1944 őszéig

A második világháborúban bekövetkező döntő fordulat időszakától kezdve a fasiszta tömb valamennyi kisebb állama folytatott puhatolózásokat a háborúból való kilépésre, a fennálló rendszer átmentésére a nyugati szövetséges hatalmaknál. A Kállay-kormány egy részét is magába foglaló angolszász orientációs magyar uralkodó körök 1943 elején szintén megtették első ilyen külpolitikai lépéseiket. Ezek a körök a vereség elkerülhetetlenségét látva abban reménykedtek, hogy a nyugati hatalmak kelet-európai föderációs célkitűzéseikhez vagy balkáni partraszállási terveihez kapcsolódva átmenthetik reakciós társadalmi-gazdasági rendszerüket. A hintapolitikus kormánycsoport, miután 1942 végén a titkos diplomácia arénáin tisztázta, hogy bizonyos angol-amerikai kormánykörök nem utasítanak vissza ilyen célú közeledést, egymás után próbálkozott kapcsolat kiépítésével és kedvező feltételek kialakításával elérni szándékát.¹

Az első ilyen hivatalos *kapcsolatfelvételre 1943 januárjában került sor*. Ekkor utazott Törökországba Frey András, a Magyar Nemzet külpolitikai munkatársa, aki magával vitte a magyar külügyminisztérium és a vezérkar meghatalmazása alapján a kormány üzenetét, Kállay Miklós akkori miniszterelnök és külügyminiszter visszaemlékezése szerint az a lényegét tekintve a következőket tartalmazta:

1. Magyarország nem szándékozik ellenállást tanúsítani az angol-amerikai vagy lengyel reguláris csapatokkal szemben, ha azok elérik a magyar határt és benyomulnak az országba.

2. Magyarország elvben hajlandó a németek ellen fordulni, feltéve, ha sikerül időben kidolgozni egy együttműködési katonai tervet.²

Az üzenetnek a német külügyminisztériumi iratok szerint volt egy olyan pontja is, amely garanciát kért az angoloktól az 1943-as magyar határok elismerésére, sőt ezt a garanciát a tárgyalások sine qua non-jának is tekintette.³ Frey az üzenetet a kapcsolatot felvevő angol képviselőnek átadta. Választ azonban csak

¹ Ezeket és az előpuhatolózásokat részletesebben lásd: *Nicholas Kállay: Hungarian Premier — a personal account of a nation's struggle in the second world war*. Columbia University Press. New York, 1954. (A továbbiakban: *Kállay*: i. m.) 369. és utána következő oldalak, *C. A. Macartney: October Fifteenth a history of modern Hungary, 1929—1945*. II. köt. Edinburg, 1956. (A továbbiakban: *Macartney*: i. m.) 160. és következő oldalak, továbbá *Ullein-Revičsky Antal: Guerre allemande paix russe. Párizs, 1947*. . . . old., és *Juhász Gyula: Magyarország külpolitikája. 1919—1945*. Kossuth. 1969.

² *Kállay*: i. m. 369—370. l.

³ Idézi *Ránki György: Emlékiratok és valóság Magyarország második világháborús szerepéről*. Budapest, Kossuth 1964. 233. l. és A Wilhelmstrasse és Magyarország. Kossuth 1968. 741. l.

néhány hét múlva kapott a magyar fél. Akkor is csak a katonai kérdések megtárgyalására igényeltek két magasrangú katonatisztet.⁴

A fenti küldetés idején és után *tapogatózó tanácskozásokra magyar megbízottak egész sora utazott még Lisszabonba, Rómába a Vatikánhoz, Svédországba* stb., akiknek a feladata szintén a kapcsolatfelvétel, a rendszermentés érdekében történő felajánkozás volt a nyugati uralkodó körök egy részének szovjetellenes elképzeléseihez vagy terveihez.⁵ Ezek egyike sem hozott lényeges eredményt, ezért csak a legtovább jutó törökországi kapcsolatokat vesszük kissé részletesebben szemügyre.

Az említett törökországi küldetésre a választ be sem várva, *1943. február 10-én indult Isztambulba dr. Váli Ferenc egyetemi magántanár*. A kormány megbízatását Ulein-Reviczky sajtófőnök adta át neki, mely szerint a következő szövegű üzenetet kellett az angol és amerikai követségek útján kormányaikhoz eljuttatnia.

„1. A magyar kormány nem óhajt harcolni a brit és amerikai haderő ellen.

2. Nem tekinti magát valóban háborúban e kormányokkal, mert Magyarország úgy tekintendő, mintha német megszállás alatt állna.

3. Ha brit és amerikai haderők érkeznek magyar területekre, a magyar kormány nem kíván velük szemben ellenállást tanúsítani.

4. Egyenesen felszólítja a brit és amerikai kormányt, hogy csapatokkal szállják meg Magyarországot.

5. Kéri a szövetségeseket, hogy közöljék, mi a teendő a fentiek végrehajtása érdekében.”⁶

Az üzenetet Dr. Váli február 19-én az angol nagykövetség és 25-én az amerikai nagykövetség megbízottainak továbbította. A két kormány közös válasza március 6-án érkezett vissza, amelynek formális szövege a következő volt. „*A Szövetséges kormányok nem hajlandók tárgyalásokba bocsátkozni sem a jelenlegi magyar kormánnyal, sem bármilyen magyar kormánnyal mindaddig, amíg magyar csapatok vannak Magyarország határain kívül.*” Szóbeli közlésként a választ átadó angol őrnagy még hozzátette, „*hogy a fenti feltétel teljesítése után a bizalmas kapcsolatokat ki lehetne mélyíteni.*”⁷

Hasonló célú küldetést vállalt még Törökországba *Szentgyörgyi Albert Nobel-díjas professzor és Mészáros Gyula egyetemi tanár* is. De a tárgyalásoknak hivatalosabb mederben való folytatása érdekében egy külügyminiszteri tisztviselőt küldtek *Törökországba Kállayék 1943. március 6-án, Veress László sajtóelőadó-miniszteri titkár személyében*. Veressnek lényegében ugyanazokat kellett közölnie az angol és amerikai kormánnyal, amit az előző megbízottnak, azzal a kiegészítéssel, hogy mihelyt a szövetségesek haderői elérik Magyarország határait, a kormány „*hajlandó Németország ellen fordulni és együttes hadviselőként a Németország ellen folytatott háborúban részt venni.*”⁸

⁴ Kállay: i. m. 370. l.

⁵ Lásd bővebben Kállay: i. m. 383—385. l. *Ránki György: Emlékiratok és valóság. . . 234—240, és Izraeljan-K utakov: A diplomácia kulisszái mögül. Közg. és Jogi Kiadó. 1969. 364—368. l.*

⁶ Párttörténeti Intézet Archívuma (a továbbiakban: PI.) A./Bm. Gyűjtemény. Ellenállási mozgalom. Dr. Váli Ferenc feljegyzése.

Az eddig hivatkozott munkákban Váli küldetése nem szerepel. Valószínű a nevét, miután nem jött vissza Magyarországra, sikerült titokban tartania a német elhárítás előtt. A Wilhelmstrasse és Magyarország c. dokumentumkötet 531. iratában a február elején kiutazott professor mögött valószínű az ő neve rejlik.

⁷ PI. A. uo. 116. A válasz angol szövege: „The Allied Governments will undertake no negotiations with the present Hungarian Government, or with any possible Hungarian Government, so long as Hungarian troops are outside the frontiers of Hungary.”

⁸ PI. A. uo. 116—117. l.

Veress március közepén valóban kapcsolatot épített ki Knatchbull-Hugehess angol nagykövettel és a szövetséges főhadiszállás megbízottjával, Morgan ezredessel. Az üzenet alapján lefolytatott tárgyalásokon feljegyzése szerint a következő megállapodásra jutottak:

„a. Magyarország kötelezi magát, hogy nem áll ellen az Egyesült Nemzeteknek,

b. mindent megtesz, hogy csapatait Oroszországból visszahozza,

c. haladéktalanul katonai tárgyalásokat indít a szövetségesekkel, hogy előkészítse kiválását a háborúból és a szembefordulást Németországgal.”⁹

Ezt a szintén csak katonai kérdésekre vonatkozó megállapodást a hintapolitikus kormánycsoport nem fogadta kedvezőtlenül, azonban katonai tárgyalásokra mégsem került sor. Ennek okát Kállay Miklós emlékiratában a következőkkel magyarázza: „Mindenesetre, a hadihelyzet, úgy látszott, még nem ért el abba a stádiumba, amely sürgössé tette volna a katonai kapcsolatok azonnali létesítését.”¹⁰ A valóságos ok azonban az, hogy Kállay *előbb* politikai megegyezést akart olyan biztosítékokkal, amelyek garantálják a rendszer fennmaradását és az akkori határokat is.

Ha Kállaynak a fenti magyarázatát részben el is fogadjuk, mert 1943 márciusában még nagyon messze voltak a szövetséges hatalmak csapatai, meg kell jegyeznünk, hogy a magyar katonai vezetés német fasiszta barátsága miatt szinte teljes egészében megbízhatatlan volt még a Kállay féle kiugrási elképzelések szempontjából is. Másrészt pedig, amint kiderül Kállay emlékirataiból, ő az ellenállás beszüntetését az „angol-amerikai, vagy lengyel csapatokkal szemben” gondolta, a szovjet csapatokkal szemben nem. Ezt, mint látni fogjuk, nyíltan be is ismerte, amikor politikája bukásáról összefoglalóan írt.

Ezekén kívül annak ellenére, hogy egyes angol körök balkáni terveinek és föderációs elképzeléseinek ténylegesen szovjetellenes célja volt, a Szovjetunió erejének és tekintélyének állandó növekedése és a 3 nagyhatalom egységének erősödése következtében ezen körök nem tudták keresztülvinni kelet-európai szovjetellenes terveiket. Így nem tudták biztosítani a Kállay-féle rendszermentő hintapolitikusoknak sem, hogy kiugrásukat a Szovjetunió ellenére hajtsák végre. Bár a nyugati titkos diplomácia ebben az irányban tett néhány biztató lépést Kállayéknak, pl. az isztambuli magyar főkonzul egyik, 1943 márciusában kelt jelentésében a következőkről tájékoztatta a kormányt. „Angol követség egyik itt időző titkára, egyik Budapestről leküldött magyar előtt úgy nyilatkozott, hogy nagyon kívánatos lenne, ha a márciusi beszédek mellőznék angolszász-ellenes megnyilatkozásokat. Azzal nem törődnek, hogy a Szovjettel kapcsolatban miket fogunk mondani.”¹¹

Ezekén kívül a hintapolitikus kormánycsoport 1943 tavaszi tárgyalási megtorpanásában szerepet játszott az is, hogy Kállayék még bíztak abban, hogy a fasiszta blokk, vagy annak egy része megegyezésre juthat a nyugati hatalmakkal. Ebben az irányban maga *Kállay is* kezdeményezőként lépett fel. 1943 április elején Rómába utazott és megpróbálta *Mussolinit* rávenni, hogy *közös cselekvésse*

7

⁹ PI. A. uo. Veress László feljegyzései.

¹⁰ *Kállay*: i. m. 371. l.

¹¹ Országos Levéltár (OL) Küm. számjeltávirat 9/1943. Hasonló biztatót jelentett Barcza György volt londoni magyar követtel a bizalmas megbeszéléseken közöltek is. Észreint Magyarországnek nem kell félnie „megtorló” békétől, a rend fenntartását is igen jó szemmel nézik, sőt a háború utáni „átmeneti időszakban” Horthy is a helyén maradhat. *Macartney*: i. m. 161. l.

mentsék, ami menthető — ugorjanak ki a háborúból. Mussolini előtt a következő szavakkal tárta fel a fasiszták reménytelen helyzetét: „csak a jelenlegi helyzet, nem pedig feltételezések alapján vitatkozhatom a helyzetünkről. De ha szó van egy nyári német offenzíváról, akkor azt a tényt is figyelembe kell vennünk, hogy a múlt nyári offenzíva nem ért el döntő sikert, és a kudarc akkor következett be, amikor az orosz-német hatalmi egyensúly kétségtelenül kedvezőbb volt a németeknek, mint jelenleg, ... Ebből következik, hogy eljutottunk annak az időszaknak a végére, amikor minden tengelyszámítás egyetlen feltevése *volt* építve, mégpedig Németország gyors és teljes katonai győzelmére. Ezért nem hagyhatunk figyelmen kívül semmiféle eszközt sem, amely lehetőséget adhat országainknak arra, hogy kiugorhassanak... Kérem, fontolja meg — javasolta a továbbiakban Kállay — meglenne-e vagy sem a biztosítéka, lehetősége és reménye a mi kiugrásunknak... ha Olaszország és Magyarország — és ha lehetséges Finnország — külön közös politikát alakítanánk ki a tengelyen belül.”¹²

Kállay ebben a *tervében számolt* azzal, hogy más „a bolsevizmus által fenyegetett” kelet-európai országok képviselőivel *az emigráns lengyel, jugoszláv stb. burzsoá kormányokkal is együttműködhet*.¹³ A háború idején ugyanis mind a leigáztott országokban, mind pedig Horthy Magyarországaiban a legkövetkezetesebb és igazán demokratikus népi erők vették kezükbe a fasizmus elleni harc vezetését. Ekkor az emigráns burzsoá kormányok és Horthyék, noha korábban hadakoztak egymás ellen, és végig különböző, egymással harcban álló katonai szövetséghez tartoztak, — megtalálták a kapcsolatokat a Szovjetunió és a belső népi, forradalmi erők ellen. A Kállay-kormány még 1942-ben kiépítette kapcsolatait Mihajlovicsal, illetve Mihajlovicson keresztül az emigráns jugoszláv kormánnyal.¹⁴ 1943-ban viszont már fegyverrel, felszereléssel segítette Mihajlovics nacionalista csapatainak harcát a jugoszláv partizánok ellen.

Ugyancsak még 1942-ben újra kapcsolat jött létre a Kállay-kormány és az emigráns lengyel kormány között, amely azután 1944 elejéig kölcsönös és titkos képviselőlet formájában fennállott.¹⁵

Kállaynak a fasiszta Olaszországra épített és az emigráns burzsoá kormányok támogatására is számító kiugrási elgondolása tehát szintén nép- és szovjetellenes volt. Megvalósulásának az útjában mentsak az állt, hogy Mussolini még Kállaynál is rövidlátóbb volt a nemzetközi erőviszonyok megítélésében, hanem az is, hogy a Szovjetunió és szövetségesei sikeres hadműveletei következtében az olasz fasizmus, a Horthy-rendszernek a hitlerista koalícióban belüli különpartnare, kiheverhetetlen válságba jutott és 1943 nyarán végképp összeomlott. Az emigráns burzsoá kormányokkal való kapcsolat és a rájuk való támaszkodás is egyre kevesebb jelentőséggel bírt, hiszen egyre inkább elvesztették befolyásukat az országukban.

A Kállay-féle hintapolitikus csoport rendszermentő, kiugrási elképzelései tehát már 1943 első felében irreálisoknak, megvalósíthatatlanoknak bizonyultak. Ennek ellenére Kállayék nem tettek újabb, határozott lépéseket az antifasiszta koalíció felé. A Szovjetunióval pedig, — noha fegyveres harcot csak vele folytattak a szövetséges hatalmak közül — egyáltalán nem kívántak kapcsolatba kerülni. Ezért az első nekifutások után a „kivárás” álláspontjára helyezkedtek. Arra számított-

¹² *Kállay*: i. m. 147—148. l.

¹³ Uo. 149. l.

¹⁴ *Szabad Nép*, 1946. jún. 19.

¹⁵ OL. Küm. res. pol. 64/1942, és *Kállay*: i. m. 388. l.

tak, hogy azt az időt, amíg a nyugati hatalmak hadseregei dél-európai, illetve balkáni partraszállás útján eljutnak Dél-Kelet és Közép-Európába és felváltják a bolsevizmus elleni védelmet nyújtó német csapatokat, — egyszerűen ki kell várni. Ez a magyarázata annak, hogy a magyar hintapolitikusok nem szakítottak a hitlerista Németországgal akkor sem, amikor világosan látták, hogy a fasiszta koalíció veresége elkerülhetetlen. Sőt annak érdekében, hogy a külső és a belső forradalmi erőket távoltarthatassák, illetve elfojthassák, a faszizmus döntő vereségei után is támogatták, segítették a hitlerista hadigépezetet. Pedig a háború döntő fordulatát teljessé tevő 1943 tavaszi és nyári újabb nagy vereségek hatására Hitler valamennyi csatlós országában meggyorsult a fasiszta rendszer válságának érlelődése. Megkezdődött a fasiszta szövetség széthullása.

1943 júliusában hosszabb kormányzati válság után Mussolini megbukott. Ezzel az olasz faszizmus összeomlása megindult és Olaszország néhány heti előkészület után 1943 szeptember elején kilépett a fasiszta koalícióból és átállt az anti-fasiszta szövetség oldalára.

Az olasz faszizmus összeomlásának, majd Olaszország átállásának nagy hatása volt Magyarország szinte minden politikai pártjára, csoportjára és társadalmi osztályára. Az elkerülhetetlen bukást kétségtelenné tette Kállayék számára is, s hatására a hintapolitikus csoport külpolitikai rendszermentő tevékenysége újra nekilendült.

A hintapolitikus kormány-csoport hadállásaiban 1943 nyarán jelentős változások következtek be, amelyek előkészítői is voltak a hatékonyabb rendszermentő tevékenységnek. Kállay 1943 július végén a külügyminiszteri posztot a volt külügyminiszterhelyettesnek, Ghyczy Jenőnek adta át. Ghyczy helyettese Szentmiklósy Andor, korábbi követ, és a Külügyminisztérium politikai osztályának a vezetője Szegedy-Maszák Aladár, volt követségi tanácsos lett. 1943 nyarán a kiugrási tárgyalásokat eddig közvetlenül irányító Ullein-Reviczky sajtófőnököt — egyrészt azért, mert ezirányú tevékenységét Hitlerék felismerték, másrészt, hogy külföldön közvetlenebbül készíthesse elő az angolszász oldalra való átállást — stockholmi követté nevezték ki. A kiugrási tárgyalásokat ezután közvetlenül a külügyminisztérium legfelső vezetői irányították, és a politikai osztály vezetője, Szegedy-Maszák Aladár szervezte s fogta össze.

Ezekkel a változásokkal a hintapolitikus csoport helyzete a külügyminisztériumban jelentősen megerősödött. Katonai vonalon viszont, annak ellenére, hogy az angolszászokkal 1943 tavaszán folytatott tárgyalások is felhívták erre a figyelmet — nem tettek lényeges intézkedéseket az izig-vérig német fasiszta-barát vezetők leváltására. Ennek ellenére, *az olasz események hatására, 1943 augusztusában újra tárgyalásokat kezdeményeztek a nyugati hatalmakkal.*

1943 augusztus elején a miniszterelnök fia, Kállay Kristóf Törökországba utazott, hogy személyesen készítse elő a tárgyalások újrafelvételét és újabb megbízott kiküldését.¹⁶ Ezután augusztus 14-én Isztambulba utazott Veress László különmegbízott, aki néhánynapos tanácskozás után, augusztus 17-én Újváry Dezső isztambuli magyar főkonzullal együtt hivatalosan közölte Sterndale Bennett angol követtel a magyar kormányban a nyugati hatalmakkal intézett üzenetét. Ezt Kállay Miklós memorandumában a következőképpen írta le: „Magyarország kész megadni magát a szövetségeseknek a múlt márciusban már átadott formula alapján (röviden kifejezve a feltételek nélküli megadás alapján), amely azonban csak akkor léphet hatályba, ha az angol-amerikai csapatok elérték Magyarország határa-

¹⁶ PI. A. Bm. Gyűjtemény. Ellenállási mozgalom.

it. Újváry és Veress megkérték továbbá Mr. Sterndale Bennettet, hogy közvetítse üzenetünket az angol és az amerikai kormányhoz azzal a kéréssel: 1) hogy fogadják el ezt elvben, mint Magyarország kapitulációjának tudtuladását és 2) hogy közölhetik az előzetes feltételeket.”¹⁷

Az angol kormány a Kállayék kapitulációjáról szóló felajánkozást rövid időn belül közölte a szövetséges kormányokkal és *szepetember 9-én a magyar megbízottak már meg is kapták a kért előzetes feltételeket.*

1943. szeptember 9-én Sir Hugh Knatchbull-Hugessen ankarai brit nagykövet a Márvány tengeren egy angol hajó fedélzetén az Egyesült Nemzetek nevében közölte Veresssel, hogy tudomásul veszik a magyar kapitulációs készséget és a következő előzetes feltételeket nyújtotta át: „/1/ A magyar kormány igazolja Magyarország kapitulációjáról és a szövetségesek által közölt feltételek elfogadásáról szóló üzenetét.

/2/ Magyarország kapitulációja titokban marad. A szövetségesek és a magyar kormány ugyanazon időpontban teszik közhírré, olyan időpontban, amelyet mindkét fél megfelelőnek tart. A magyar szerződő fél kifejezett kívánságára meg egyeznek abban, hogy a közhírrététel semmiesetre sem történhet meg azelőtt, hogy a szövetségesek elérnék Magyarország határait.

/3/ Magyarország fokozatosan csökkenti együttműködését Németországgal, különösen pedig visszavonja csapatait Oroszországból és hozzájárul ahhoz, hogy a szövetséges légierő átrepüljön Magyarországon németországi bázisok megtámadása céljából.

/4/ Magyarország fokozatosan csökkenti a gazdasági együttműködést Németországgal és visszautasítja a Németország haditermelésében való részvételt.

/5/ Magyarország vállalja, hogy ellenáll Németország minden, a Magyarországi területének megszállására irányuló kísérleteknek. E célból a magyar főparancsnokságot úgy kell átszervezni, hogy képes legyen visszarendelni a hadsereget a németektől és meg tudja támadni azokat.

/6/ Magyarország az adott pillanatban a szövetségesek rendelkezésére bocsátja minden készletét, közlekedését és légi támaszpontjait, hogy a szövetségesek folytathassák a háborút Németország ellen.

/7/ Megfelelő időpontban egy szövetséges légügyi missziót dobnak le Magyarországon, hogy megtehesse a szükséges előzetes előkészületeket Magyarország megadásával kapcsolatban.

/8/ Rendszeres rádióösszeköttetés létesül a szövetségesek és a magyar kormány szervei között. A szövetségeseket rendszeresen tájékoztatják a német és a magyar helyzetről.”¹⁸

¹⁷ Kállay: i. m. 374. l.

¹⁸ Kállay: i. m. 373—374. l. (Ezokról az előzetes feltételekről írásbeli szerződés nem készült, de az érdekelt felek leírásai alapján, mivel azok a lényegyet tekintve teljesen megegyeznek — elfogadhatjuk a volt miniszterelnök emlékiratában szereplő szöveget. Ezt annál is inkább kötelességünk tenni, mert e feltételi pontok elfogadásakor és teljesítésük megkísérlésénél Kállay értelmezése játszotta a döntő szerepet. Egyébként Veress Lászlónak közvetlenül a háború befejezése utáni magyar nyelvű feljegyzése a tárgyalásokról (PI. A. Bm. Gyűjtemény. Ellenállási mozgalom), majd Veress és Újváry angol nyelven írt feljegyzése (OL. Békeelőkészítő anyag) is és az utóbbi alapján Szatmári Jenőnek a „Haladás” hetilap 1946. aug. 22-i számában „Kettős válasz Jan Masaryk csehszlovák külügyminiszternek” című cikke, továbbá J. F. Montgomery, a háború előtt Magyarországon szolgált, a háború alatt pedig magyar ügyekkel foglalkozó amerikai diplomatának emlékirata (F. J. Montgomery: Hungary the unwilling satellite. New York, The Devin-Adair Company, 1947) is foglalkozik a fenti kérdéssel és a lényegyet tekintve a Kállayéhoz hasonló tartalommal közli az előzetes feltételi pontokat.

A hintapolitikus kormánycsoport elfogadta a nyugati hatalmaknak a magyar kiugrásra vonatkozó előzetes feltételeit, és az erről szóló igazolást a feltételek első pontjának megfelelően Wodianer lisszaboni magyar követ útján Sir Ronald Campbellnek, az ottani angol nagykövetnek továbbítva megadta.¹⁹ Ezután a Kállay—Ghyczy—Keresztes-Fischerből álló kormánycsoport, várva az angolszászok balkáni partraszállására, megkísérelte a feltételek egy részének a teljesítését.

A külügyminisztérium Szegedy-Maszák és Veress László közreműködésével az angolok által rendelkezésre bocsátott rövidhullámú rádió-adó útján állandó titkos összeköttetést hozott létre Budapest és Isztambul között. Ezen az úton tájékoztatták rendszeresen a magyarországi helyzetről és előkészületekről. Ez a titkos rádióösszeköttetés 1944. március 19-ig, a német megszállásig fennmaradt.

A Kállay-kormány ezután többször tett kísérletet a német vezérkarnál és magánál Hitlernél is, hogy a magyar csapatokat engedjék vissza a keleti frontról, illetve a megszállt szovjet területekről. Ebből a célból járt Németországban a vezérkari főnök, a honvédelmi miniszter, majd 1944 februárjában Horthy személyesen írt levelet Hitlernek. A német fasiszták azonban, mivel egyre jobban gyanakodtak a Kállay-kormányra és sejtették kiugrási szándékukat, nem járultak hozzá a magyar csapatok visszahozatalához.

Az 1943 szeptemberi megállapodás után Magyarország felett a nyugati hatalmak repülőgépeit nem zavarta, nem lőtte, vagy „sikertelenül lőtte” az egyébként is hatálytalan és igen gyenge felszerelésű magyar légvédelem. A nyugati hatalmak repülőgépei viszont a német megszállásig lényegében nem bombázták a magyar hadiipari góccokat és városokat.

Kállayék katonai vonalon sem teljesítették a német fasiszták újabb követeléseit.

A kormány a németek kérése ellenére megszállócsapatokat sem küldött a Balkánra 1943 augusztus végén. A hintapolitikus csoport e kérdésben keresztül-vitte az akaratát. Ugyanis az 1943. szeptember 9-i előzetes megállapodás tengerében éppen a nyugati hatalmak csapatainak balkáni partraszállása állt.

A hintapolitikusok, különösen az olaszországi partraszállás és az olasz kiugrás után biztosan számítottak a nyugati hatalmak balkáni partraszállására. „A balkáni területen az angolszász hatalmak előbb-utóbb meg fognak jelenni...” írta a külügyminiszter állandó helyettese augusztus 29-én kelt, s a vezérkari főnökhöz intézett levelében, amelyben ő is élesen ellenezte a Jugoszláviába megszállófeladattal küldendő magyar csapatok tervét.²⁰ Maga Kállay Miklós is a következőket írta a megállapodásról 1944. március elsejei tájékoztatójában: „Abból a feltevésből indultunk ki, hogy habár az angol-amerikai hatalmak messzi vannak Közép-Európától, politikájuk mégis elér hozzánk. Így feltételeztük, hogy az angol-amerikai csapatok elérik ezt a területet még az orosz katonák előtt és hogy az angol-amerikai politika (az atlanti egyezmény) dönt Közép- és Kelet-Európa jövője felől.”²¹

A rendszermentő politikusok ezen elképzelése egybeesett a nyugati uralkodó körök egy részének, elsősorban az angol konzervatívoknak balkáni partraszállási terveivel. Az előzetes feltételi pontok is e tervnek megfelelően voltak összeállítva. Ezt bizonyítja *F. J. Montgomery* amerikai diplomata emlékirata is, amelyben

¹⁹ *Kállay*: i. m. 374. l.

²⁰ *Nagybaczoni Nagy Vilmos*: *Végzetes esztendő*k. 1938—1945. (Emlékirat, Bp. 1947) Körmendy. 181. l.

²¹ *Kállay*: i. m. 397. l.

a következőket írja: „*A nyugati szövetségesek abban az időben nem kérték a magyarok együttműködését az orosz hadsereggel és a magyar kormány abban az időben semmiféle ilyen kötelezettséget nem vállalhatott, mert a hadsereg az angol-amerikai haderővel hajlandó volt együttműködni, de az oroszokkal nem.*

A haditervet (az angolszász csapatok és a Horthy-hadsereg együttműködése — KM.) soha sem valósították meg — folytatja Montgomery. — A teheráni konferencián, 1943 decemberében Sztálin kérésére elejtették a javasolt, Balkánon keresztül tervezett szövetséges inváziót, minthogy a közelben nem volt angol-amerikai hadsereg ahhoz, hogy elfogadhassák a magyar hadsereg feltétel nélküli megadását, vagy katonai együttműködést fejtsenek ki.”²²

A hintapolitikusok azonban 1943 nyarán és őszén még nem tudhatták, hogy a Szovjetunió befolyásának, erejének és a nemzetközi életben betöltött szerepének megerősödése meg fogja akadályozni a reakciós nyugati imperialista körök balkáni terveit, amelyek látszólag a fasiszta koalíció ellen irányultak, de hátsó és egyben fő célkitűzésük az volt, hogy megelőzzék a szovjet hadsereget Kelet- és Dél-Kelet-Európában s ezzel megvédjék ezen területek népellenes rendszereit. Az anti-fasiszta koalíció egysége az *1943-as moszkvai külügyminiszeri értekezlet és a teheráni konferencia hatására* megszilárdult. Így a hintapolitikusoknak az 1943 szeptemberében csak a nyugati hatalmak egyes köreivel kötött előzetes megállapodása is csak gyenge homokvár, egyoldalú felajánlkozás volt, csak a rendszer megmentését célzó háborúból való kilépést akart.

Az átállási lehetőségek és a hintapolitikusok elképzelései közötti ellentmondás a moszkvai és teheráni értekezletek után méginkább megnövekedett, összeegyeztetése szinte lehetetlenné vált. A szabadságszerető népek és kormányaik eltökélték, hogy összefogva, harcukat a fasiszmus teljes leveréséig vívják. A fasiszta koalíció egyes rendszermentő csoportjainak még ha voltak is bizonyos kapcsolataik a nyugati országokban, ezután még kevésbé remélhették komolyan, hogy a három nagyhatalom egységét megosztva, szovjetellenes elképzeléseiket valóra váltva és uralmukat fenntartva kiléphetnek a háborúból.

A Kállay-féle hintapolitikusok számára 1943—1944 fordulóján és 1944 elején úgy tette fel a történelem a kérdést, hogy képesek-e szűk osztályérdekeik fölé emelkedni. Képesek-e az egész antifasiszta koalícióra, azon belül is a katonai helyzet alakulása következtében elsősorban a Szovjetunióra támaszkodva kivezetni az országot a háborúból és ezzel megmenteni a háborús katasztrófától? Vagy pedig képtelenek erre és folytatják tovább rendszerátmentő, mélységesen nép- és szovjetellenes politikájukat, ami az 1944 elejére kialakult körülményeket tekintve elkerülhetetlenül kudarca volt ítéve.

A háborúból való kilépés lehetőségének arra a körülményére, — hogy *a Szovjetunióval is tárgyalni kell* —, 1943 decembere után *a nyugati hatalmak diplomatái egymás után hívták fel a magyar megbízottak figyelmét.*

Ilyen figyelmeztetést kapott például a magyar kormány egyik megbízottja 1943. december 18-i, majd 1944. január 22-i isztambuli tárgyalásai során.²³ Továbbá, hasonló felhívást tett Allen Dulles Svájcban 1944. január 27-én Bakách-Besseney Györgynek, a berni magyar követnek „*azt tanácsolva, hogy a magyar kormány ne csak a nyugati kormányokkal, hanem a szovjetorosz kormánnyal is tárgyaljon.*”²⁴ stb., stb.

²² J. F. Montgomery: i. m. 163. l.

²³ A Wilhelmstrasse és Magyarország. I. dok. 755—758. és 766. l.

²⁴ Auer Pál: Fél évszázad. Események, emberek. Occidental Press. Washington. 1971. 237. l.

A magyar külföldi megbízottak, illetve diplomaták egy része szintén sürgette a Szovjetunióval való kapcsolat felvételét is. Így például Veress László és dr. Vály Ferenc is Törökországból.²⁵ Ugyanilyen sürgetést kapott a kormány Ulein-Reviczkytól Stockholmból is. Sőt, Ulein-Reviczky 1944 márciusára A. N. Kolontaj asszonnal, a Szovjetunió svédországi követével fel is vette az érintkezést.²⁶ Erről a kapcsolat-felvételről Kádár Gyula, a vezérkari főnökség kémelhárító osztályának volt vezetője, akivel Ulein a hazai bizalmas kapcsolatokat tartotta, a következőket írta 1961. február 28-án kelt tanulmányában. 1944 február végén Ulein közölte Kádárral, hogy „véleménye szerint a Nyugat felé való útkeresés céltalannak látszik”, ezért ígérte, hogy Stockholmban felveszi az érintkezést Kolontaj szovjet követasszonnal. Kérte, hogy chifre útján küldött tájékoztatóját Ghiczy külügyminiszternek is mutassa meg Kádár. „Március legelején kaptam meg az első közlést — írja Kádár Gyula. — Eszerint Kolontaj asszony a legnagyobb jóakarral viseltetik a magyar ügy iránt. Ha a magyarok szembefordulnak a németekkel a Szovjetuniótól minden támogatást megkapnak, az ország fennálló társadalmi rendjébe nem kívánnak beavatkozni, az ország területi épségét esetleg a magyar-lakta területekkel való kiegészítéssel is biztosítják.” Az üzenethez Ghiczy a következőket fűzte hozzá; „Ez olyan szép, hogy erre még gondolni sem mertem. Most csak az a kérdés, hogy ez vajon a szovjet kormány állaspontja-e, vagy csupán Kolontaj asszony magánvéleménye. Ezt feltétlenül tudni kell.” Kádár Gyula ezt is megkérdezte Ulleintől, de a német megszállás miatt a választ már nem kaphatta meg!²⁷

A szovjet- finn tárgyalások 1944 februári megindulásának hatására a magyar uralkodó körök legfelső csoportjába is kezdett betörni az a gondolat, hogy Magyarországnak esetleg a Szovjetunióval is kell tárgyalnia. A felsőház honvédelmi bizottságának február közepi ülésén egy, a németeket bizalmasan informáló forrás szerint gróf Bethlen István kifejtette, hogy „Magyarország pontosan kövesse Finnország magatartását, mert hasonló helyzetbe kerülhet”. Ugyanitt Keresztes-Fischer belügyminiszterről is olvashatjuk; „egy ideje azzal a gondolattal játszik, hogy ha a finn-szovjet megegyezés létrejönne, Magyarország lépjen a Szovjetunióval közvetlen kapcsolatba”.²⁸

Mindezek a figyelmeztetések és javaslatok azonban hatástalanok maradtak Kállay Miklós rendszerátmentő csoportjára. Továbbra is szovjetellenes célú angol-szász megszállást szerettek volna elérni. Ezt bizonyítja az egyik „magasrangú magyar kormánytisztviselő” 1944 januári közlése a nyugati hatalmak vele tárgyaló képviselőjével: „véleménye szerint, vállalják a Reich-hel való szakítás kockázatát és megkísérelnék megvédeni határaikat, amennyiben biztosítékot kapnának az orosz invázió ellen. Úgy véli, hogy az angolszász megszállást Magyarország szívesen venné.”²⁹

Ez a javaslat azonban már a nyugatiaknak sem lehetett tárgyalási alap. A fenti magyar álláspontot ismertető amerikai memorandumra kialakult 1944 február elején az USA külügyi hivatalának álláspontja, amely szerint „nem foglalko-

²⁵ PI. A. Bm. Gyűjtemény. Ellenállási mozgalom. Veress L. és Dr. Váli Ferenc feljegyzése.

²⁶ Foreign Relations. I. dok. 1944. III. köt. 855—856. l.

²⁷ Hadtörténelmi Intézet Levéltára (a továbbiakban: HIL.) Tan. gy. 2556. Kádár Gyula.

²⁸ A Wilhelmstrasse és Magyarország. I. dok. 771. l.

²⁹ Foreign Relations. I. dok. 1944. III. köt. 847. l.

*zunk eféle kezdeményezésekkel, kivéve a feltétel nélküli magadás alapján'*³⁰ (kiemelés — KM.).

A hintapolitikus csoport politikája tehát 1944 elején is bizonyos nyugati körök kelet-európai szovjetellenes terveire épült. Ezek a tervek azonban közben megvalósíthatatlanokká váltak. A szövetséges hatalmak teheráni értekezlete elvetette Churchill balkáni inváziós tervét.

Ezután Kállayéknak alig volt reményük arra, hogy rendszermentő és szovjetellenes céljaikat végrehajthassák. Elsősorban ezzel magyarázható az a tény is, hogy a hintapolitikus vezetők 1943 végétől egyre kevesebbet tettek az angolszászokkal megkötött 1943 szeptemberi megállapodás végrehajtásáért. Az angolszászok balkáni partraszállásának az elvetését maga Kállay is a legfőbb oknak tartotta abban, hogy nem hoztak „életbevágó döntéseket” az angolszászokhoz való csatlakozást illetően. „Sajnos, — írja Kállay visszaemlékezésében, több más, másodrendű okot is említve közben — ... mindenek előtt Teherán rontotta meg a légkört, különösen a mi itthoni életbevágó döntéseinket illetően.”³¹

Az volt tehát az alapja a hintapolitikának és valamennyi 1943-as kiugrási tapogatózásnak, hogy megmenteni, átmenteni, a háború utáni időkre az egész Horthy-rendszert, a nagybirtokokat, a nagyipari monopóliumokat és a magyar dolgozó nép feletti reakciós uralmat. Olyan feltételeket akartak elérni, amelyek esetleg nemcsak egy demokratizált tőkés rendszert tettek volna lehetővé, hanem az uralkodó nagytőkés, nagybirtokos horthysta klikk hatalmának fennmaradását is biztosították volna. Ezért nem mert Kállay sem belföldön, sem külföldön a demokratikus és haladó erőkre támaszkodni. A nyugati hatalmakhoz Kállayék 1943-ban megtették az első lépéseket, hogy biztosítsák céljaikat mind a német veszély, mind pedig a reakció számára elsőrangú, a „szovjet veszély” elhárítására. „Tagadhatatlan, hogy Magyarország nemcsak azzal a céllal tette meg ajánlatát — írta ezzel kapcsolatban Kállay memoárjában —, hogy kiszabaduljon Hitler markából és részt vegyen az ellene folyó harcban, hanem azért is, hogy biztosítsa függetlenségét minden agresszorral és elsősorban az oroszokkal szemben. Igaz, Németország hirtelen, bármely pillanatban szétmorzsolhatott bennünket. Időt és távolságot tekintve ez volt a legközelebbi veszély, amely függetlenségünket fenyegette... De a magyar kormány első kötelessége és célja az volt — folytatta tovább szovjetellenes rágalomokkal vegyített beismerését —, hogy elháríthassa a még nagyobb pusztulást, ami Oroszország részéről fenyegetett bennünket.” (Értsd a burzsoá-földesúri Horthy-rendszert! — KM.)³²

Kállay tehát világosan beismerte, hogy ők az esetleges átállásnál is az alapvető feladatnak a Szovjetunió elleni célt tartották, még akkor is, amikor 1944 elején a német megszállás közvetlenül napirendre került. Ezért nem tett a Kállay-kormány semilyen intézkedést ellene. Inkább számukra a kisebb rossz, a német megszállás, mint az ország megmentése az egész antifasiszta koalícióra támaszkodva. „A helyzet egyik alapvető és katasztrofális fonáksága az volt, — ismerte be nyíltan Kállay Milkós —, hogy mi az angolok és az amerikaiak védelmét kerestük nemcsak »saját szövetségeseink«, hanem az ő szövetségeseik ellen is.”³³

Emiatt az irreális, szűk és reakciós osztályérdeket szolgáló célja miatt vált megvalósíthatatlanná a Kállay-féle kiugrási kísérlet minden próbálkozása. Mint

³⁰ Uo. 847. l., 1. sz. lábjegyzet.

³¹ *Kállay*: i. m. 388—389. l.

³² Uo. 378—379. l.

³³ Uo. 379. l.

ahogy ezért vált döntő mértékben a — tulajdonképpen általa is előidézett — német megszállás adta alkalom is kihasználatlan az ország és az egész nemzet függetlensége, szabadsága és jövője szempontjából. Sőt, inkább a német megszállás kényszerű elfogadása, mint a határozott átállási cselekvés, még azt is lehetetlenné tette, hogy néhány hónapig egyáltalán próbálkozzék az ország a háborúból való kilépéssel.

*

A titkos megbízottak és diplomáciai csatornák útján folytatott *tanácskozások a német megszállás után*, elsősorban annak hatására, 1944 augusztus végéig megszakadtak. Ez az időszak azonban csak az országon belüli németellenes vezető körök passzivitását jelentette. A megszállás retorzióit elkerült németellenes felső körökben ugyanis a várakozás, a kedvező körülmények kivárásának hangulata uralkodott el, és csak gyenge kísérletek, illetve előmunkálatok történtek. Az antifasiszta koalíció országaiban, főleg a nyugati hatalmaknál viszont többszörösen fejlődés következett be Magyarország későbbi kilépése szempontjából is.

Az egyik ilyen fejlődés az angol és az amerikai kormányok álláspontjának *kristályosodása* még a megszállás előtt kilépési kísérleteket végző megbízottak és diplomáciai személyek által folytatott politikával kapcsolatban. A másik, hogy kidolgozták az angol és az amerikai álláspontot és a feltételeket Magyarország esetleges későbbi átállásához.

A német megszállás után a semleges országokban lévő magyar diplomaták többsége, köztük 9 követ és mintegy 50 beosztott, tagadta meg a szolgálatot a német-bérenc Sztójay-kormánynak.³⁴ Ezek a diplomaták és a külföldön maradt különböző megbízottak aktív politikai tevékenységbe kezdtek. Nagyrészt ezt a tevékenységet a megbuktatott Kállay-kormány átállási elképzeléseinek megfelelően, vagy az akkor kapott megbízás szellemében próbálta végezni. Így a legkülönbözőbb irányokban fejtettek ki propagandát és építették tovább kapcsolataikat. Volt csoport, amely Habsburg Ottó köré próbált felsorakozni. Mások az angol vonalba álltak be, vagy az amerikaiakra építették elképzeléseiket. Megint másik csoport a Vatikán felé orientálódott. A sok irányzat azonban közvetlenül a megszállás után megkísérelt egy központi összehangoló bizottságot létrehozni, sőt még egy magyar emigráns kormány létrehozásának gondolata is felvetődött.³⁵

A Kállay-kormány volt portugáliai követe, Wodianer és Bethlen István 1943-as különmegbízottja Radvánszky Béla lisszaboni csoportjának többsége a Habsburgokhoz kapcsolódva, március 19-e utáni napokban a stockholmi, a berni és a madridi volt magyar követeknek, valamint az isztambuli főkonzulnak küldött körtáviratában javasolta egy „Felszabadítási Bizottság” létrehozását Eckhardt Tibor vezetésével. Ez a szerv, elképzelésük szerint, Habsburg Ottó trónörökös támogatásával maga köré gyűjthette volna a volt magyar diplomatákat és megbízottakat, hogy összehangolt akciókat folytassanak a szövetséges nagyhatalmakkal. A javaslat támogatásához meg kívánták nyerni Barcza Györgyöt, aki 1941-ig angliai magyar követ volt, 1943-ban pedig Kállay svájci különmegbízottja, s abban az időben a „rangidős magyar diplomata” külföldön.

Ehhez hasonló kezdeményezés történt Stockholmból is. Ullein-Reviczky követ nyilatkozattal fordult a berni, lisszaboni, madridi, isztambuli és a vatikáni volt magyar missziókhoz, hogy hozzák létre a „Szabad Magyarok Nemzeti Mozgalma”

³⁴ Pravda, 1944. ápr. 10.

³⁵ Foreign Relations. I. dok. 1944. III. köt. Norweb portugáliai USA követ 1944. márc. 25-i jelentése a külügyminiszternek. 853—854. l.

nevű emigráns ellenállási szervezetet. A javaslattevő azonban ellenezte, hogy annak egyetlen személy legyen a vezetője. Azt indítványozta, hogy összehangolt akcióit végezze mindegyik volt misszió a saját területén, az amerikai diplomácia közvetítésével szorosan kapcsolódva a szövetségesekhez.³⁶

A harmadik kezdeményezés egy összehangoló bizottság szervezésére Svájcban indul el, a volt magyar követ, *Bakách-Bessenyei György báró és Barcza György szervezésében*. E javaslat lényege az volt, hogy létrehoznak a disszidens magyarokból egy „követek bizottságát”, amelynek munkáját Európában a „rangidős” magyar diplomata, Barcza György, Amerikában pedig Pelényi János volt washingtoni magyar követ hangolná össze.³⁷

A Kállay-kormány volt magyar diplomatáinak és megbizottainak felsorolt tevékenysége, és a tevékenységeknek a korábbihoz képest változatlan célja, igen gyorsan állásfoglalásra készítette mind az angol, mind pedig az amerikai kormányt. Először az *angolok nyilvánítottak véleményt*. 1944. március 28-án Stockholmban az angol ügyvivő, válaszul a magyar kezdeményezésre, közölte Ullein-Reviczkyvel, „hogy a Londonból kapott utasítások szerint az angol kormány nem támogatja semmilyen szabad magyar kormány vagy bizottság megalakítását és de facto egyiket sem ismerné el. Mindamellet az angol kormány örömmel látná a németellenes magyarok bármilyen, együttműködési törekvését Magyarország határain kívül”³⁸ (kiemelés — KM.)

Röviddel ezután az *amerikai álláspont* is ismertté vált. A washingtoni külügyminisztérium 1944. március 31-én sürgönyben küldte meg az érdekelt követségeinek instrukcióját. Ebben nyomatékosan hangsúlyozta, hogy *a végleges álláspontot csak a három nagyhatalom együttesen adja meg*. Addig a követségek fenntarthatnak kapcsolatot az emigráns magyarokkal, sőt „adjon kifejezést azon óhajunknak, hogy minden lehetséges eszközzel bátorítani kívánjuk Magyarországon belül vagy kívül minden magyar erőfeszítést... a lehető legnagyobb fokú ellenállás kiépítésében...” Ugyanakkor, folytatódik az utasítás; „*Semmiképpen sem kívánatos annak a sugallmazása, hogy kormányunk támogatna bármilyen különálló magyar szervezetet külföldön, vagy elismerne vagy gyámolítana valamilyen speciális csoportot*” (kiemelés — KM). Az amerikai kormány álláspontjának indoklására is kitért, és ebben utalt arra a szomorú tényre, hogy a magyar diplomaták továbbra is milyen irreális álláspontokról folytatják tevékenységüket. Mégpedig, „hogy továbbra is az egyetlen törvényes magyar kormányt képviselik, vagyis azt a kormányt, amely a német megszállás előtt volt hatalmon. Fontos szem előtt tartani, hogy amennyiben sikerül kitarítani ezen álláspont mellett, miután az Egyesült Államok hadban áll Magyarországgal, technikailag is megmaradnak egy »ellenséges« állam képviselőinek.”³⁹

A három antifasiszta nagyhatalom egységének erősödéséből következett mind az angol, mind pedig az amerikai kormánynak ez az álláspontja, amely nem hagyta figyelmen kívül, hogy a Kállay-kormány harcolt a Szovjetunió ellen, és hogy kisebb szövetségesei, Jugoszlávia és Csehszlovákia érdekei is megkívánják a határozottabb kiállást a magyar háborús politika ellen. Az amerikai külügyminisztérium 1944. április 17-én összegezte a két nyugati fél álláspontját a jelzett

³⁶ Uo. 854—855. l. Johnson svédországi USA követ 1944. márc. 26-i jelentése a külügyminiszternek.

³⁷ Uo. Harrizonnak, az USA svájci követének 1944. máj. 2-i jelentése a külügyminiszternek. 871—872. l.

³⁸ Uo. A svédországi amerikai követ 1944. márc. 29-i jelentése Washingtonnak. 857. l.

³⁹ Uo. 858—859. l.

magyar problémában, és azt a szovjet kormány tudomására hozta. Észert: sem kezdeményezést, sem felelősséget nem vállaltak semmilyen magyar mozgalommal szemben, de nem helytelenítik a németellenes külföldi magyar szervezkedéseket. Ugyanakkor fenntartással fogadnak minden megalakuló, volt magyar diplomatakból álló szervezetet. „Propagandánknak világosan rá kell mutatni, hogy *Magyarország jövője elsősorban a Magyarországon élő magyarok kezébe van letéve, akiknek, pártállásra való tekintet nélkül, minden bátorítást meg kell adni, hogy aktív ellenállásban fogjanak össze a németek és a jelenlegi magyar kormány ellen.*”⁴⁰

A két kormánynak ezután az állásfoglalása után érthető, hogy az USA pl. nem támogatta tovább a — Rooseveltnek egyébként szimpatikus —, habsburgisták terveit. Hull külügyminiszter az elnök kérésére véleményezte Habsburg Ottó 1944 március legvégén kelt, Magyarországgal kapcsolatos terveit. Az antifasiszta, németellenes felhasználását a Habsburg uralom restaurálására a külügyminiszter rövid magyarázattal elutasítja. Ennek egyik leglényegesebb indokát így fogalmazta meg: „A javaslat kizárólagos amerikai támogatást vesz fontolóra a magyar ellenállási mozgalom irányításához, holott kormányunk megállapodott abban, hogy magatartásunkat Magyarországgal, valamint a többi ellenséges európai állammal szemben a brit és a szovjet kormánnyal teljes összhangban döntjük el.”⁴¹

Az amerikai külügyminisztérium elutasította az Eckhardt vezetésével megalkotandó, emigráns magyar diplomaták ellenállási bizottságának létrehozását célzó tervét is.⁴² A magyar követek bizottságának létrehozását is csak az alábbi keretekben vette tudomásul. „Jóllehet a külügyminisztérium nem emel kifogást az ellen, hogy tájékoztatási és tanácsadási célból szervezzék meg a magyar diplomaták bizottságát, ahogyan ezt Bessenyei javasolja, jobbnak látja, hogyha nem tanúsít különös érdeklődést e tervek iránt, miután bizonyos jelek arra utalnak, hogy a szakadár magyarok főleg védnökséget remélnek kormányunktól.”⁴³

A magyar „követek bizottsága” létre is jött Svájcban Barcza és Bakách-Bessenyei irányításával, de valóban csak tanácsadási és információs feladatokat látott el. Csatlakozott ugyan hozzá valamennyi semleges országban maradt magyar követ, de tevékenységében nem történt olyan változás, amelynek alapján az amerikai kormány megváltoztathatta volna kialakított magatartását.⁴⁴ A disszidens diplomaták tevékenysége mégis bizonyos pozitív eredménnyel is járt. Egyrészt

⁴⁰ Uo. 868—869. l. Az USA külügyminiszterének sürgönye Moszkvának és az érdekelt követségeinek.

⁴¹ Uo. 866—867. l. A külügyminiszter 1944. ápr. 12-i emlékirata Rooseveltnek és ugyanoda máj. 25-i levele. 875. l.

⁴² Uo. 872. l. A külügyminiszter 1944. máj. 25-i sürgönye az USA portugáliai követének.

⁴³ Uo.

⁴⁴ Uo. 881—882. l. Az USA külügyminisztere 1944. aug. 7-én kelt memoranduma az angol nagykövetségnek. (Sőt, nem hogy változott volna az amerikai politika az adott kérdésben, amit az angolokra is el lehet mondani, hanem éppen e napokban [aug. 5-én] hívta fel a külügyminisztérium ismételt külföldi missziói figyelmét a továbbfolytatandó politikára. Ebben pontokba foglalva lényegét tekintve a következők vannak:

- 1. nem adni jóváhagyást és elismerést semmilyen ellenséges államból való emigráns csoportnak;
- 2. miután a magyar diplomaták tevékenysége értéke csak találgatás még, ezért értük vagy velük szemben semmilyen felelősséget nem kell vállalni;
- 3. a magyarok között egyenetlenség, csoportokra bomlás van, ezért egyiket sem látszik tanácsosnak külön támogatni;
- 4. az USA kormánya az angol és a szovjet kormány nélkül semmilyen kezdeményezést külön nem kíván a magyarok ügyében tenni. Uo. 879—880. l.

tájékoztatták a szövetségeseket a hazai ellenállási mozgalom állapotáról, másrészt, megpróbálták 1944 augusztus végén és szeptemberében realisabb politikára rábírní a háborúból való kilépést újra próbálgató hazai horthysta köröket. Az előbbi alapján érkezett az amerikai külügyminisztériumba 1944. július 28-án a spanyolországi ügyvivőtől az a jelentés, amely a magyarországi ellenállási mozgalom szervezeti fejlődéséről, a különböző pártok és szervezetek összefogásáról nyújtott információt.⁴⁵

A nyugati szövetséges hatalmak, — mint erre már utalás történt —, 1944 nyarán kialakították a leendő magyar fegyverszünettel kapcsolatos álláspontjukat, elképzelt feltételeiket. Az angol kormány már 1944. augusztus 11-én memorandumban fordult az amerikai és a szovjet kormányhoz, hogy a bolgár fegyverszüneti feltételekhez hasonlóan a magyaroknak majdan átnyújtandó feltételek együttes kialakítását is meg kellene kezdeni az Európai Tanácskozó Bizottságban. Az angol kormány nyilván el kívánta kerülni azt, hogy a hadiesemények gyors előrehaladása következtében a magyarországi feltételek kialakítása is, a romániaiakhoz hasonlóan, döntő mértékben a Szovjetunió kezébe kerüljön. Ezért, noha javasolta, hogy a szovjet kormány által a románoknak átadott feltételeket vegyék tudomásul a magyaroknál is, azokat mégis az ETB-ban akarta megvitatni.

Az USA külügyminisztériuma négy nappal később, augusztus 15-én már nemcsak egyetértett az angol javaslattal, hanem egyben el is küldte angliai nagykövetének a „*Javasolt megadási feltételek Magyarországnak*” című 1944. július 26-i keltezésű dokumentumot, hogy mihelyt lehet, terjessze az ETB elé.⁴⁷

Az amerikaiak által elképzelt magyar megadási feltételeket tartalmazó dokumentum elvi magyarázatot tartalmazó első része *sem a feltétel nélküli megadás koncepciójából indul ki*, hanem abból a szándékból, *hogy meggyorsítják Magyarország kiugrását*. Ez a bevezető végigkíséri azokat a figyelmeztetéseket, amelyeket az USA kormánya 1941. december 11-étől Magyarországnak is, Romániához és Bulgáriához hasonlóan, tudtára adott. Ezekből, főleg a három nagyhatalom 1944. május 12-i nyilatkozatából, Magyarország is levonhatja a következtetést; „A dolog velejárója, hogy a mihamarabbi kapitulációnak esetleg az lenne a jutalma, hogy kevésbé súlyos feltételeket szabnának, mint abban az esetben, hogyha Magyarország nem adná meg magát Németország legyőzése előtt.” Ez egyben a magyar feltételek mértékének megszabásához az amerikai elképzelés második általános elve.

A harmadik általános alapelv annak kialakítása, hogy a fenti cél miként érhető el az Egyesült Nemzetek háborús cékitűzéseinek a veszélyeztetése nélkül. Vagyis úgy, hogy „a Magyarországnak felkínált túlságosan nagylelkű feltételek” ne vonják maguk után az Egyesült Nemzetek tagjainak, Jugoszláviának és Csehszlovákiának az elidegenedését, s elkerüljék azt a helyzetet is, hogy a feltételek „esetleg azt a látszatot is kelthetnék, hogy igazolják Magyarországon belül a reakciós és fasisztabarát csoportok politikáját, amelyek több, mint két évtizeden át uralkodtak Magyarországon”. Továbbá: a „túlzottan kemény feltételek valószínűleg azt vonnák maguk után, hogy nem sikerülne megnyerni a magyar közvélemény tekintélyes részének támogatását és esetleg megerősítenék a magyar kormányt abban az elhatározásában, hogy folytassa az ellenállást az Egyesült Nemzetekkel szemben”.⁴⁸

⁴⁵ Uo. 878—879. l.

⁴⁶ Uo. 882. l.

⁴⁷ Uo. 887. l. és 883—887. l.

⁴⁸ Uo. 884. l.

A dokumentum „*a megadás feltételeit*” tartalmazó részt két csoportra osztva tárgyalja. „*A. Magyarország számára előírandó kötelezettségek*” és „*B. Esetleges előnyök Magyarország számára.*”

Az „előírandó kötelezettségek” 8 pontban vannak felsorolva. Az *első pont* a megadási okmányt aláíró felekkel foglalkozik. Eszerint, ugyanúgy, mint Olaszország esetében, egyrészt a szövetséges (nyugati) hadművelési parancsnoknak, másrészt a magyar fegyveres erők parancsnoksága vezetőjének, vagy képviselőjének, illetve, ha lehetséges, a polgári kormány felhatalmazott képviselőjének kell aláírni. Ez a tervezet a bulgáriaihoz hasonlóan, nem számol még a szovjet parancsnokság esetleges szerepével. A *második pont* az 1937 után szerzett, vagy megszállt területek teljes, katonai és adminisztratív kiürítését írja elő. A *harmadik a szövetséges kormányok megszállási jogait* vázolja. Eszerint: „jogukban áll megszállni mindazokkal az erőkkel, amelyeket esetleg kijelölnek és minden módon, amit szükségesnek vélnék, és felhasználni az általuk alkalmasnak vélt bármilyen módon Magyarország területének bármely vagy valamennyi részét,... és jogukban áll az egész országban a megszálló hatalom törvényes jogait gyakorolni.”⁴⁹ Az egyes területek felszabadítása utáni katonai jogoknak ez, az értelmezéshez is teljes szabadkezet adó indokolása és előírása, magán viseli a győztes tőkés hatalom szokásos, a legyőzöttet hosszú időre megbéklyózva, politikai, katonai és gazdasági értelemben alávetett helyzetben tartó gyakorlatát is.

A *következő pont* „*A megszállás feltételeit*” tartalmazza. Ez határozza meg Magyarország feladatait a felszabadító erőkkel szemben. Mégpedig: „Magyarország köteles a megszálló hatóságok rendelkezésére bocsátani olyan csapatokat, hadianyagokat, köz- és magánirattárakat, energia és közlekedési berendezéseket, amilyenekre a megszálló hatóságok esetleg igényt tartanak. Ezt a segítséget a szövetséges haderők Németország elleni hadműveleteikben használják fel. Mindazonáltal Magyarországnak nem adják meg a hadviselő partner státuszát.” Ezek a feladatok indokolt antifasiszta, németellenes kötelezettséget jelentettek, de a jogos tartalom mellett a megfogalmazásban itt is érződik a győző és a legyőzött országok közötti különbség, az általuk feltétlenül szükségesnek tartott megalázó helyzet állandó hangsúlyozása.

Az *ötödik pont* „*a rend fenntartásáról*” intézkedik. E szerint, ha az országot nem szállják meg, vagy csak részben szállják meg a szövetséges csapatok, a szabadon maradt területeken a rend fenntartásának kötelezettsége a magyar kormányé. De ebben az esetben is kötelesek a magyar szervek a szövetségesek utasításait teljesíteni és ki kell szolgáltatniuk a háborús bűnösöket is. *Hatodik* helyen intézkedik az amerikai javaslat a Magyarországon lévő *szövetséges hadifoglyok és állampolgárok szabadonengedéséről*, személyi, valamint vagyoni védelmük előírásáról, továbbá arról, hogy szintén szabadon kell engedni minden személyt, akit politikai okból, származása, vagy bőrszíne stb. miatt börtönben vagy internálótáborban tartanak.

A *hetedik pont* Magyarország „*jóvátételi és kártérítési*” kötelezettségeit tartalmazza. „Magyarországot kötelezni kell, hogy olyan jóvátételt és kártérítést fizessen, amelyet az Egyesült Nemzetek kérhetnek.” Ezt az általános és szintén teljesen szabad kezű megfogalmazást is az a törekvés hatja át — s e forma mellett a nyugatiak sokáig igyekeztek kiállni —, hogy lehetőséget teremtsenek arra, hogy a konkrét összeg megjelölése hiányában alkalomadtán olyan összegeket kérjenek, amelyet mindenkori érdekük diktál. Tehát a függés újabb szálát is magában hord-

⁴⁹ Uo.

ta ez a javaslat. Végül a *nyolcadik pont* Magyarországnak az *Egyesült Nemzetek újjáépítési programjában* való részvételét követeli meg a legkülönbözőbb, de csak később kialakítandó formákban.

A „*megadás feltételei*” *B. részében*, a rövid elvi bevezető mellett, négy pontban sorolják fel Magyarország „*esetleges előnyeit*”. Az elvi bevezető hangsúlyozza, hogy az itt felsoroltak esetleg pozitív ajánlatok lehetnek Magyarország számára, hogy minél hamarabb elszakadjon a tengelytől, s egyben aláhúzza; „az alábbiakban javasolt teljes feltételek a *teendő legnagyobb engedményeknek* tekintendők abban az esetben, *hogyha Magyarország ellenáll a német fegyveres erőknél saját területén belül és azokat kiszolgáltatja felszerelésükkel együtt az Egyesült Nemzetek erőinek. Amennyiben másrészt, Magyarország a megadást egészen addig odázná el, amikor Németország veresége már küszöbön áll, az Egyesült Nemzetek nem tesznek engedményeket* Magyarországnak, kivéve függetlensége végső helyreállítása tekintetében”⁵⁰ (kiemelés — KM.).

Az elvi bevezetőnek ezekre a soraira különösen fel szeretném hívni a figyelmet, mivel, egyrészt ezt a nézőpontot vallotta *valamennyi* nagyhatalom, másrészt viláossá teszi azt a hatalmas kárt, amelyet a horthysta politikusok az egész nemzetnek okoztak, amikor az átállást halogatták és nem vállalták a német fasizmus elleni fellépést!

Az „*esetleges előnyök*” *első pontjában*, — bizonyos magyar körök azon féltelmével szemben, hogy az ország függetlensége elvesz és szovjet alárendeltségbe kerül — „*hangsúlyozzák Magyarország függetlenségének és szuverenitásának a biztosítását az 1938-as határain belül, és a magyar népnek azt a jogát, hogy majd meghatározhassa saját kormányformáját és önálló nemzetközi kapcsolatokat is kiépíthessen.* Itt feltétlenül szükséges utalni arra, hogy a valóságban nem a Szovjetunió részéről fenyegette veszély függetlenségünket, hanem a német bekebelezés veszélyén túl egy korábbi angol és amerikai álláspontról kívánta Magyarországot egy délnémet államba, vagy egy konföderációba beolvasztani. A teheráni konferencián éppen a Szovjetunió küldöttsége állt ki határozottan amellett, hogy Magyarországnak és Ausztriának független államnak kell maradnia.”⁵¹

A *második pont a megszállás során adható engedményeket* érintette. Ezek szerint elképzelhető, hogy sem csehszlovák, sem jugoszláv csapatok ne vegyenek részt Magyarország megszállásában, nehogy „*messzemenő zűrzavar*”, vagy „*tartós neheztelés*” jöjjön létre. Továbbá, „*amennyiben a magyar nép ellenáll a németeknek és demokratikusabb kormányt hoz létre, amely barátságos az Egyesült Nemzetekkel szemben, a katonai megszállás és a katonai kormányzat esetleg nem lesz szükséges*”⁵² (kiemelés — KM). Ebben az esetben a fegyverszünet ellenőrzését, a leszerelést, jóvátételt és a háborús bűnösök megbüntetését egy bizottság, vagy más szerv is végezhetné.

A *harmadik pont a lehetséges területi kedvezményeket öleli fel*. Ebben a pontban azon kívül, hogy vissza kell vonulni az 1937-es határokra, megfogalmazódik az is csehszlovák és jugoszláv vonatkozásban, hogy ezt meg lehet tenni „*olyan kiigazítások kikötésével, amelyekbe ez a két ország beleegyeznek a közöttük és Magyarország között lévő vitás kérdések általános rendezéseként*”. Továbbá, az osztrák-magyar határ fenntartása mellett „*Magyarországot biztosítani lehet arról, hogy kísérlet történik igazságosabb etnikai határ lértéhezására Magyarország és*

⁵⁰ Uo. 545—846. l.

⁵¹ Teherán. Jalta, Potsdam. Dokumentumgyűjtemény. Kossuth. 1969. 59—66. l.

⁵² Foreign Relations. 1944. III. köt. 886. l.

Románia között... „bár nem engedhető meg, hogy a Romániától megkapott erdélyi területek egészét megtartsa”.⁵³

Végül a *negyedik pontban* ígéret van arra, hogy esetleg a jóvátételt úgy fogják megállapítani, hogy ne eredményezzen katasztrofális életszínvonalcsökkenést és ne veszélyeztesse az ország gazdasági függetlenségét.⁵⁴

A fenti amerikai javaslatot benyújtották ugyan az Európai Tanácskozó Bizottságba, de ott sem ezt, sem a szeptember 25-én ugyanott elhangzott hasonló angol javaslatot nem tárgyalták meg.⁵⁵ A Szovjetunió ekkorra még nem készült fel a magyar megadásra, mivel mindeddig hivatalos magyar megkeresés nem érkezett a szovjet kormányhoz. A magyar kísérletezések célja éppen a Szovjetunió kizárása volt. Egyébként is mind a kelet-európai német szövetséges országoknak átnyújtandó feltételek megtárgyalásának a módja, mind pedig az aláírás kérdése a három szövetséges nagyhatalom közötti tartalmi kérdéseket is érintő vita tárgyává vált.

Enlékeztetni szeretnék arra, hogy az olasz fegyverszünet előkészítését tárgyalva az előző fejezetben tisztáztuk, hogy az olasz feltételeket csak a nyugati szövetséges hatalmak készítették és adták át a Badoglio-kormány küldötteinek. A szovjet kormány azt, akkor, kénytelen volt elfogadni, mint olyant, amelyben elsősorban a felszabadítást ott végző angol és amerikai hadsereg érdekelt. Ezt a gyakorlatot viszont a nyugati partnerek a szovjet hadsereg, illetve kormány javára 1944 őszén már nem kívánták elismerni. Ehelyett, hogy befolyásukat és bele szólási jogukat minél inkább megőrizzék, arra törekedtek, hogy a feltételek megszabásának elsősorban a szovjet hadsereget megillető jogát megszerezzék. Ezt úgy kívánták elérni, hogy erőltették az általuk javasolt feltételek megtárgyalását és véglegesítését az ETB-ben. A Szovjetunió viszont ezt a formát nem tartotta megfelelőnek, s így nem is törekedett a nevezett szervezetben való megvitatásra. E szovjet álláspont következtében a bolgár megadási feltételeken kívül egyik kelet-európai volt hitlerista szövetséges ország feltételeit sem tárgyalták meg az ETB-ban. A bolgár fegyverszüneti tárgyalások befejező szakaszára is Moszkvában került sor.

Ugyanilyen huzavona jellemezte az aláírásokat is. Az olasz fegyverszünetet csak a nyugati csapatok főparancsnoksága írta alá. Ezt kívánták követni keleten is, hogy súlyukat, befolyásukat ezzel is növeljék. Kompromisszum e téren csak a sajátos bolgár esetben volt, ahol a fegyverszünetet a szovjet csapatok főparancsnoksága nevében is és a nyugati szövetséges parancsnokság nevében is aláírták. Románia, Finnország és később Magyarország fegyverszüneti feltételeit a három nagyhatalom és az egész Egyesült Nemzetek nevében csak a szovjet főparancsnokság képviselője írta alá.

A *Magyarország számára készült*, — s az előzőekben már jelzett —, *angol fegyverszüneti tervzetet*, noha nem tárgyalták meg, mégis érdemes röviden elemzés alá vetni. Szükségünk lesz erre a későbbi, a szovjet kormány döntő befolyásának eredményeként készült, végleges magyar fegyverszünettel való összehasonlításához.

Az angol kormány javaslata vetette fel először magyar vonatkozásban a „*fegyverszüneti feltételek átnyújtásának előfeltételeként*” teljesítendő követelések formuláját. Ez valójában nem egészen új forma, hiszen az olaszok esetében, ha

⁵³ Uo. 886—887. l.

⁵⁴ Uo. 887. l.

⁵⁵ Uo. 1944. I. köt. 39—40. l.

tartalmilag nem is teljesen, de formailag hasonló funkciót töltöttek be a „rövid feltételek”, s méginkább hasonló a finneknek, a románoknak és a bolgároknak előírt előzetes feltételek funkciója. Ezeknek az előfeltételeknek értelmében Magyarországnak a fegyverszüneti tárgyalások megkezdése előtt vissza kell vonulnia katonai, közigazgatási s egyéb területen az 1937-es határai mögé a kézhez vételtől számított 15 napon belül, és segítenie kell a visszavonulás ellenőrzésére érkező szövetséges katonai bizottságok munkáját.

Az előzetes feltételek teljesítése után kerülhet sor a végleges feltételek átadására. Az *angol javaslat* ezt 13 pontban sorolja fel. Rövid tartalmuk a következő: Az *első pont* az ellenségeskedés abbahagyásának idejét tüntetné fel, a *második* előírja azt a kötelezettséget, hogy Magyarország megszakítja valamennyi kapcsolatot Németországgal és a többi ellenséggel, lefegyverzi és internálja az ország területén lévő ellenséges erőket és állampolgárokat, hadianyagaikat és vagyontárgyaikat átadja a szövetségeseknek. A *harmadik pont* az 1937-es határok mögé való visszavonulási kötelezettséget ismétli meg. A *negyedik* a szövetséges csapatok szabad magyarországi be- és átvonulási jogát szögezi le a háború folytatása, illetve a fegyverszünet magyar teljesítése érdekében. Az *ötödik* előírja, hogy Magyarországnak végre kell hajtania a lefegyvezést, és a hadianyagait a szövetségesek rendelkezésére kell bocsátania. A *hatodik*, az amerikaihoz hasonlóan, a szövetséges hadifoglyok és polgárok szabadonbocsátását és ellátását írja elő. A *hetedik* a szövetségesek szállítási és közlekedési jogait biztosítja, a *nyolcadik* a politikai vagy faji okokból elítélt, illetve internált személyek szabadon bocsátását és az ezekhez kapcsolódó törvények hatályon kívül helyezését, a *kilencedik* a háborús bűnösökkel szembeni, a *10-ik* a kártérítési kötelezettségeket írja elő. A *11.* a szövetséges fegyveres erők és missziók ellátásának feladatait, fizető eszközeik és az általuk kiadott valuták beváltását rendeli el. A *12.* a szövetségesek berendezési igényeinek kielégítését célozza. A *13.* kötelezővé teszi Magyarországnak, hogy minden további utasítást végrehajtsa, és fenntartja a fegyverszünet értelmezésének jogát. Az utasításokat és értelmezést a Magyarországra kinevezendő szövetséges ellenőrző bizottság fogja megadni.⁵⁶

Ennek az angol tervnek két lényegesebb sajátossága van. Egyrészt nem igényli Magyarország hadüzenetét Németország ellen, másrészt nem tervezi a fasiszta és félfasiszta szervezetek feloszlását és propagandájuk betiltását. Ebben a vonatkozásban elmarad az amerikai elképzeléstől, mert az legalább nem ellenzi, hanem a magyarokra bízva az esetleges németellenes harcot. Bizonyos pontjaiban ugyanakkor ahhoz hasonlóan a győztes és legyőzött ország státuszának hangsúlyozására, a tartós alávétettség szükségességének terve érzékelhető (pl. a 13. és a 4. pont.)

Sem az angol, sem az amerikai tervezet nem játszott ugyan döntő szerepet a végleges magyar fegyverszüneti feltételek kialakításánál, de a szövetségesek közötti együttműködés következtében a kompromisszumos alaphoz kiinduló hozzájárulást adtak. A szovjet kormánynak, noha bizonyos formai kérdéseket át is kellett vennie, sikerült elhárítania a felszabadult magyar népről e tervezetek anti-demokratikus és közvetlenül az egész nép alapvető érdekei ellen irányuló, külső elnyomást célzó törekvéseit. A történeti igazság kedvéért meg kell állapítani azt is, hogy az amerikai elképzelés — miután az USA csak kismértékben volt közvetlenül érdekelt Délkelet-Európában —, az antifasiszta érdekeket és a magyarság

⁵⁶ Uo. Lásd az egész dokumentumot. 1944. III. köt. 891—892. 1.

általánosabb érdekeit kissé jobban szem előtt tartotta, mint az angol. Ez többek között abban is megnyilvánult, hogy az amerikai külügyminiszter ilyen vonatkozású észrevételeket is tett az angol tervezetre 1944. szeptember 28-i sürgönyében.⁵⁷

*

Az említett tervezetek elkészítése közben, 1944 augusztus végén az újabb német vereségek, a második front, a nyugati invázió megnyitása, és az első magyar hadsereget júliusban a Kárpátok előtt ért vereség után, különösen azonban az *augusztus 23-i román kiugrás hatására*, a horthysta Magyarország újra elkezdte kiugrási manőverezését a nyugati szövetséges hatalmak felé.

Közvetlenül a német megszállás utáni napokban idehaza is történt egy gyenge kísérlet arra, hogy a volt miniszterelnököt vagy Horthyt külföldre menekítsék, hogy ott törvényes, „jogfolytonosságú” alapon folytathassa az átállási tárgyalásokat. Március végén gróf *Zichy Nándor* nagybirtokos a felső körök egyik csoportja nevében titokban felkereste a török követségre menekült Kállay Miklóst, s kérte, hogy a már megszervezett repülő úton hagyja el az országot. Kállay hosszú vita után visszautasította az ajánlatot, mondván: „nincsenek külföldön olyan összeköttetései, amelyek ennek a kísérletnek a sikerét biztosítanák”. *Zichy Kállay*tól Horthyhoz ment „és őt igyekezett a távozásra és különbékére, illetve a fegyverszünetre rábírní”. Azonban Horthy is visszautasította az ajánlatot! Ekkor *Zichy Kállay* javaslata alapján azt ajánlotta, hogy Bethlen Istvánt küldjék azonnal külföldre tárgyalni, de Horthy ezt is elvetette, mondván hogy nevezettre „Magyarországon van szükség a béke előkészítése céljából”. Mindezek után *Zichy* kérdés formájában felhívta Horthy figyelmét, hogy esetleg akkor le kellene mondania a kormányzói tisztről. A válasz azonban erre is elutasító volt.⁵⁸

Így Magyarország átállásának problémája Horthy kezében maradt, aki elsősorban Bethlen Istvánra kívánt támaszkodni.

Bethlen 1944 június végén memorandumban fejtette ki véleményét és fogalmazta meg tanácsait Horthynak, hogy majd adandó alkalommal ennek alapján az átállást végrehajtsa. Javaslata visszatükrözte szerzője reakciós és konzervatív politikai alapállását. Az átállást nem az ország németellenes erőire támaszkodva kívánta véghezvinni. Bethlen és csoportja még 1944 elején sem volt hajlandó nemhogy a kommunista párttal, hanem még a szociáldemokrata párttal sem összefogni. A magyar uralkodó körök nyugatharát szárnya még ekkor is csak olyan politikai tömörülést kívánt létrehozni *Demokratikus Polgári Szövetség* néven, amelynek legbaloldali szárnyát a Kisgazdapárt alkotta. A Szociáldemokrata Pártnak nagylelkűen megengedték volna, hogy esetleg kívülről támogassa a fenti blokkot.⁵⁹ Bethlen István még mindig nem tanult eleget, de nem is felejtett. A huszas évek taktikáját próbálta alkalmazni a nagytőkés-nagybirtokos rendszer háború utáni újabb átmentéséhez is.

Bethlen javaslata, ha egy kedvező katonai helyzet kialakul a Sztójay-báb-kormány gyors leváltását ajánlja egy erőskezű, katonákból és szakemberekből álló kormánnyal, amely nem politikai pártokra támaszkodnék, hanem a *németekkel jól összehangolt* gyors cselekvésre. E kormány feladata lenne a háború likvidálása. Az akciót, javasolta Bethlen, „a németek tudomására kell hozni”... „Közölni kell

⁵⁷ Uo. 893—895. l.

⁵⁸ Minisztertanács Titkársága Irattára. Miniszterelnökség. 1945. 29. köt. Dr. Auer Pál memoranduma Miklós Béla miniszterelnöknek *Zichy Nándor* tevékenységéről.

⁵⁹ Lásd részletesebben *Pintér István*: A magyar kommunisták a Hitler-ellenes nemzeti egységért. Kossuth. 1968. 309—312. l.

természetesen azt is, hogy a bolsevista orosz támadással szemben az új kormány is éppúgy tovább fogja folytatni a harcot, mint eddig és ebben addig, amíg az országra nézve a veszedelem fennáll, a német hadsereggel éppúgy kész kollaborálni, mint a lemondott kormány, de fenntartja magának, hogy természetesen mindenkor megbeszélve a dolgokat a német hadvezetőséggel, a magyar csapatok felett diszponáljon...⁶⁰

Bethlen javaslatai tehát ismételten csak az uralkodó osztályok rendszerátmentő célját vették tekintetbe. Azoknak a reális katonai, a külső-belső politikai valósághoz nagyon kevés köze volt. Újra csak a nyugati hatalmaktól akart fegyverszünetet kérni, és újra elsősorban a Szovjetunió ellen. Mindezt a német fasisztákkal kialakított összhangban! Az ilyen céllal és ennyi irrealitással készült terv csak szimpatikus lehetett Horthyéknek, akik maguk is hasonló gondolkodásúak voltak.

Horthy magáévá is tette Bethlen ajánlatát, és a román kiugrás után menesztette a Sztójay-kormányt, és Lakatos vezérezredes irányításával kinevezte az új kormányt, amely „csak” annyiban tért el Bethlen elképzelésétől, hogy abban nemcsak „becsületes és erélyes férfiak ültek”, hanem miniszterként bennmaradt két német ügynök is. Ezzel a Lakatos-kormánnyal kezdődött meg ismét Magyarország újabb kiugrási útkeresése a nyugati hatalmak felé.

A szövetséges nagyhatalmak délkelet-európai elképzeléseiről a magyar uralkodó köröknek pontos képe nem lehetett, de szinte valamennyi javaslat, terv fő vonalaiban eljutott hozzájuk. Ezt bizonyítja, hogy a Románia kilépése után, 1944. augusztus 25-én tartott csonka minisztertanácsi ülésen a korábban tárgyalt angol, amerikai és szovjet elképzelések szinte mindegyike körvonalaiiban felvetődik. Először is mind katonai, mind politikai oldalról hangsúlyozzák, hogy a nyugatiak szerint most kellene Magyarországnak határozottan cselekedni, átállni! Felmerül az a nyugati figyelmeztetés is, hogy Magyarország ne támadja meg Romániát, és hogy a magyar—román határ kérdése nem dőlt el véglegesen még a román kilépéssel, stb. stb. „Híreink vannak egyrészt arról, — jelenti a külügyminiszter állandó helyettese —, hogy Magyarországot és Ausztriát az amerikai és angol hadsereg fogja megszállni. Egy második hír azonban azt közli, hogy az oroszok Magyarországot egészen az ausztriai határig akarják megszállni.”

Ezek mellett bizonyos szovjetellenes angolszász körök törekvéseinek híre is eljut Budapestre, amelyet a horthysták, saját igényüknek megfelelően, hivatalos nyugati felfogásnak gondolnak: pl. „Az angolszászok azt szeretnék, — számol be szintén a külügyminiszter helyettese —, hogy a magyarok addig tartsák vissza az oroszokat, amíg az angolszászok meg tudják szállni Magyarországot”, stb. stb.⁶¹

Ezekből a megismert körülményekből Horthyék nem az ország számára legkedvezőbbeket vették figyelembe, hanem csak azokat, amelyek osztályérdekeiknek megfelelőek, a rendszer átmentését szolgálók voltak. A lehetőségek közül viszont éppen ezek a legbizonytalanabbak és a legirrealisabbak. Ilyen kiindulási alapon fogadta el Horthy *Bakách-Bessenyei* volt svájci követ *augusztus 26-i jelentkezését*, hogy Magyarország számára elérkezett a cselekvés ideje a kilépésre, és ha más út nincs, ő vállalja a fegyverszüneti tárgyalásokra a közvetítést.⁶²

⁶⁰ Horthy Miklós titkos iratai. (Szerk. Szinai Miklós és Szücs László.) Negyedik kiadás. Kossuth. 1972. 457—466. l.

⁶¹ OL. Me. Mt. jkv. 1944. a. ug. 25. Közli: Magyarország és a második világháború. Kossuth. 1959. 467—472. l.

⁶² OL. Filmtár. 14086. sz. doboz. St. Anthony's College Library, Oxford. Macartney papers. 1942—1962. (Az 1944. aug. 26-a és szept. 21-e közötti táviratváltások Bakách-Bessenyei

Horthy augusztus 28-án távirati úton, a vezérkari főnökön és a katonai attasén keresztül megbízza *Bakách-Bissenyeit* a kapcsolat újrafelvételével. Közli, hogy „határon kívül magyar csapat nincs (— a tények elferdítése — KM), megszálló csapatok hazaszállítása Magyarországra folyamatban. Területi kérdések egyelőre ne szerepeljenek. Fontos függetlenség demokratikus irányzattal.” A volt követ 29-én „minden félreértés elkerülése végett jelenti, hogy tárgyalásoknak angolszásokra való korlátozása lehetetlen. Minden kísérlet oroszok kizárására tárgyalások azonnali csődjét jelentené.”⁶³

Bakách-Besseney követ augusztus 30-án és szeptember elsején újabb táviratokkal sürgette az ügyet. „B. kéri határozott utasítás küldését, mely nyíltan kimondja, hogy Magyarország fegyverszüneti feltételek közlését kéri. Meggyőződése szerint — olvasható a 30-i sürgönyben — feltételek között fog szerepelni német csapatok lefegyverzése.” És 1-én, „B. újból kér sürgős és kifejezett utasítást fegyverszünet felajánlására. Ha ez nem történik meg azonnal, események túl fogják haladni.”⁶⁴

Az augusztus 30-i sürgönyben a magyar megbízott azt is jelezte, hogy az ő jelentkezését követően a nyugati követek kormányaikhoz fordultak utasításokért. Ezek az utasítások szeptember 2-án elkészültek. Az amerikai külügyminiszter utasításában többek között ez áll „az ilyen közeledések kapcsán jelentsék ki, hogy a magyar megadásra vonatkozó bármilyen ajánlatot a három fő szövetségesnek kell címezni és amennyiben a magyar kormány őszintén kívánja a fegyverszünet megkötését, ki kell jelölnie egy képviselőt vagy missziót, amely teljes felhatalmazással bír a fegyverszünet aláírására”. Az angol kormány a magyar fegyverszüneti tárgyalások helyéül ekkor Olaszországot, az amerikai Törökországot, Ankarát vetette fel.⁶⁵ Ezekről a szovjet kormányt is értesítették, amely még akkor sem reagált magyar vonatkozásban!

Az angol és amerikai kormányoknak a tárgyalás helyére vonatkozó javaslatai a Bakách-Besseney-féle sürgönyváltásokban nem szerepelnek. De azok minden valószínűség szerint eljutottak Budapestre más csatornákon át, hiszen szeptember 22-én egy magyar tábornokot éppen Olaszországba irányítanak.

Ezekben a sürgönyváltásokban, amelyeket szeptember elejétől közvetlenül a külügyminisztérium bonyolított, Bakách-Besseney sürgetései ellenére reális külügyminiszteri javaslat vagy válasz nem található. Az akkori magyar külügyminiszter visszaemlékezésében a szeptember elején küldött táviratokból a következőket tartja fontosnak kiemelni: értesítette Bessenyeit, hogy a Kárpátokat és Erdélyt német erőkkal együtt „minden áron” tartani akarja a kormány, a fegyverszünetet technikailag sem lehet oly gyorsan lebonyolítani. Továbbá megújította azt a korábbi magyar kérést, hogy „Magyarország csak a nyugati szövetségesekkel köthesse meg a fegyverszünetet”.⁶⁶ Még Dél-Erdély megtámadását is be

és Budapest között.) Az 1944. aug. 26-i sürgöny. És lásd még *Dr. Csima János*: A horthysta diplomácia előzetes fegyverszüneti tárgyalásai Bernben, 1944 augusztusának végén és szeptember havában c. dokumentumközleményt, amely a táviratok zömét szószertint közreadja. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1965. 4. sz. 731. l.

⁶³ Uo. Az 1944. aug. 28-i Budapestről menő és aug. 29-i jövő sürgöny.

⁶⁴ Uo. Az 1944. aug. 30-i, szept. 1-i Budapestre jövő sürgöny.

⁶⁵ *Foreign Relations*, 1944. III. köt. 887—888. l. Az amerikai álláspontot Besseney szept. 5-én juttatta el Budapestre. Lásd. *Dr. Csima J.*: I. hely. 732. l.

⁶⁶ *Hennyey Gusztáv*: Magyar erőfeszítések a második világháború befejezésére. Köln. 1965. 20—22. l. és Új Látóhatár 1964 szeptember—október. *Hennyey Gusztáv*: Hogyan akart Magyarország kiválni a második világháborúból? 428. l.

akarták biztosítani Nyugaton, mert táviratban kérdezték, hogy angolok és amerikaiak szerint kívánatos-e egy ilyen magyar lépés. A válasz erre a képtelen feltételezésre is egyértelmű volt: „Támadó fellépés oroszokkal és románokkal szemben, valamint jelenlegi magyar-román határ átlépése *feltétlenül elkerülendő*” — jelentették szeptember 1-én Budapestre.

Tehát a figyelmeztetések és a nyugatiak nyilatkozatai ellenére, hogy ti. mindhárom nagyhatalomtól kell a megadást kérni, tovább kísért a megsztásukra törekvő, hallatlan ostoba politika.

Ilyen irreális ábrándokat űzött a katonai vezetés is ebben az időben. A vezérkari főnök, Vörös János, 1944. szeptember 4-i helyzetelemzésében a következőket írja: „ha békeajánlatra kényszerülnénk, úgy a politikai kibontakozást *csakis az angolszász oldal felé fogja keresni...* Ha azzal számolnánk is, hogy Németország a háborút elvesztette, akkor is végsőkéig kell határainkat védeni ... mert a legrosszabb esetben, egy nemzeti tragédia esetén is csak úgy tudjuk nemzetünk fennmaradását (értsd: a Horthy rendszert — KM) biztosítani, ha az oroszokat távoltartjuk és egy gyászos megszálláshoz az angolszászoknak időt nyerünk.”⁶⁷ A vezérkar ennek az elgondolásnak megvalósítására lépéseket is kívánt tenni. Vörös János röviddel a fenti elemzés után helyettesét, László Dezső tábornokot kívánta nyugatra kiküldeni. Vele beszélve: „... feltette a kérdést, — írta László 1946. január 5-én, — nem volnék-e hajlandó Svájcba kimenni abból a célból, hogy az angolszász hatalmakkal Magyarország (Dunántúl) amerikai, angol ejtőernyős megszállására vonatkozó tárgyalásokba kezdjek. Az elgondolás változatlanul az volt, Kelet felé a végsőkéig harcolunk és késleltetjük az oroszok előnyomulását, a Dunántúlon pedig előkészítjük az angol-amerikai megszállást.” A Hitler-barát László tábornok még ilyen céllal sem vállalta a küldetést.⁶⁸

Ennek a politikai és katonai elgondolásnak az alapján — a nyugatiak figyelmeztetése ellenére — indított a Lakatos-kormány 1944. szeptember 5-én támadást Dél-Erdély ellen, hogy lezárva a Kárpátok déli és délkeleti hágóit feltartóztathassa a szovjet és a román csapatokat.

Ez az újabb agresszió, — amely a kilépett Románia ellen irányult —, már nem járt eredménnyel. A szovjet csapatok Románia területén gyors ütemben haladtak előre és keresztül törtek a Kárpátokon mielőtt a német és magyar csapatok oda értek volna. A Székelyföld birtokbavételével egyidőben Dél-Erdélyben már Magyarország határai felé masíroztak.

A szovjet csapatoknak ez a váratlanul gyors megjelenése a Kárpát-medencében nagy zavart és kapkodást váltott ki a vezető körökben. Horthy szeptember 7-én előbb egy szűkebb körű bizalmas tanácskozáson (a kormányzó, a miniszterelnök, a honvédelmi és külügyminiszter, a vezérkari főnök, a kabinetiroda főnöke és a főhadsegéd), majd még aznap este koronatanácson is megtárgyalta az esetleges fegyverszünet kérésének ügyét. Az előtanácskozás egyhangúlag elfogadta Horthy álláspontját, hogy fegyverszünetet kell kérni.⁶⁹ A koronatanács is egyetértett a javaslattal, de a közvetlen felelősséget elhárítandó, felemás módon úgy döntött, hogy ultimátumszerűen a németek elé tárják: „vagy 24 óra alatt kapjuk meg a német segítséget, vagy ha ezt meg nem kapjuk, meg kell indítanunk a fegyverszünetre vonatkozó tárgyalásainkat.”⁷⁰ Az utóbbi esetre készülve a koronata-

⁶⁷ Idézi *nagybaczoni Nagy Vilmos*: Végzetes esztendő... 211. l.

⁶⁸ HIL. Békeelőkészítő. III. d. A/II/2. 23. l.

⁶⁹ *Nagybaczoni Nagy Vilmos*: i. m. 215—216. l.

⁷⁰ OL. Mt. Jkv. 1944. szept. 8. A miniszterelnök zárszava.

nács is elfogadta az előtanácskozás alkalmával is megtárgyalt célokat a fegyverszüneti tárgyalások feltételeit illetően. Bár a „feltétel nélküli megadásra” számítottak, mégis — húzza alá nyomatékosan a kialakult álláspontot a külügyminiszter — „arra kell törekednünk, hogy lehetőleg az alábbi elvek érvényesüljenek:

a/ a Szövetségesek csak hadászati fontossággal bíró központokat szálljanak meg,

b/ román és szerb erők a megszállásban ne vegyenek részt,

c/ magyar biztonsági szervek (csendőrség, rendőrség) igénybevétele a rend fenntartásánál,

d/ a Szövetségesek járuljanak hozzá, hogy a német erők az országból akadálytalanul kivonulhassanak, mert Magyarország nem hajlandó és nem is fog szövetségese ellen harcba lépni.⁷¹

Ezen elvek alapján küldte el Hennyey Gusztáv külügyminiszter Bakách-Besseneynek Svájcba a következő szövegű sürgönyt 1944. szeptember 7-én. „Igen sürgős fegyverszünet elérésére irányuló lépésünk holnap, szeptember 8-án küszöbön áll. Konkrét intézkedések megfelelően következnek.”⁷²

A „konkrét intézkedések” azonban nem következtek. Ugyanis annak az esztelennek nevezhető nézetnek az alapján, hogy — vagy 24 óra alatt segítséget kapnak, vagy kilépnek — a hitleristákkal közlik a kiugrási magyar szándékot. Valóban a németek nyomban a koronatanács után hivatalos úton tudomást szereztek a döntésről. Így lehetőségük volt a manőverezésre és felkészülni a magyarországi átállás megakadályozására. Ez a másnapi minisztertanácson sikerre is vezetett.

A minisztertanácsról előbb a német katonai attasé hívta ki a miniszterelnököt és közölte, hogy a tegnap kért hadosztályokat az erdélyi front megsegítésére egy héten belül fokozatokban megkapja a magyar fél. Röviddel ezután Horthy hívta Lakatost, és közölte vele Ribbentrop német külügyminiszter telefonüzenetét: „Németország Magyarországot annyira érdekszférájába tartozónak tartja, hogy németek nem adják fel Magyarországot, ... Ami pedig azt illeti — folytatódik Ribbentrop üzenete —, hogy belső felfordulás lenne Magyarországon, ezzel ők, a németek, mindenképpen szembeszállnak, és Bécsből ideszállított csapatokkal és rendőrségi egységekkel le fognak törni minden ilyen felfordulási kísérletet.”⁷³

A hitlerista ígéreték és a fegyvetés meghozta az eredményt. A minisztertanács, végső soron ellentétben a koronatanács határozatával, arra az egyhangú álláspontra helyezkedett, hogy „amennyiben a német ígéreték betartatnak és pár napon belül a német segítség tényleg meg is érkezik, és a németek ezen ígéreteik betartását garantálják is, úgy Magyarország egyelőre hajlandó a harcot folytatni...”⁷⁴

⁷¹ Hennyey Gusztáv: Magyar erőfeszítések... 19—20. I. Ugyanezek a feltételek szept. 7-én katonai vonalon a következő megfogalmazásban jutottak el Svájcba. „El vagyunk szánva fegyverszünet kérésére, ha a finnekhez hasonló méltányosságra számítunk, vagyis: 1. ellenségeskedések jelenlegi vonalban való megszüntetése, 2. túlerőben lévő német erőknek elvonulására határidő biztosítása, 3. hadseregünk, fegyvereink meghagyása, egyrészt belrend fenntartása, másrészt német erők elleni esetleges védekezés céljából...” (Két nap múlva jött az érélyes figyelmeztető válasz. „Előzetes feltételeket szabni... teljesen kilátástalan...” Lásd: *Dr. Csima*: i. m. 732—733. l.)

⁷² OL. Filmtár. 14086. d. 1944. szept. 7-i sürgöny Budapestről, amely 8-i, a megérkezési dátummal szerepel.

⁷³ OL. Mt. jkv. 1944. szept. 8.

⁷⁴ Uo.

A szeptember 8-i minisztertanács ülésének ezen kívül is volt még néhány érdekes tünete. A kormány tagjai például, akik a koronatanácson is részt vettek és ott Horthyval egyetértettek, igen gyorsan köpönyeget fordítottak és a háború folytatása mellett álltak ki. Továbbá: augusztus végén a magyar rendszerátmentő uralkodó körök még a Kárpátokban akarták megállítani a szovjet csapatokat, hogy ezzel az angolszászoknak lehetőséget teremtsenek Magyarország megszállására. Most már megelégednének egy jelképes, — az országnak csak egy részét érintő —, nyugati megszállással. „Az oroszokkal szemben »védekeznünk« kell — mondotta a honvédelmi miniszter —. Kérdés, hogy mivel és meddig tudunk védekezni. Ha a németek tényleg ide küldik a megígért három páncélos hadosztályt, úgy védekezni is fogunk, A németeknek és nekünk is az volna a legjobb, ha *legalább jelképesen angolszász egységek megszállnák az ország egy részét*”⁷⁵ (kiemelés — KM.). Még azok a miniszterek is a háború folytatása mellett szavaztak, akik a fegyverszüneti tárgyalások szükségességét vallották. Így a külügyminiszter, az igazságügy miniszter, a vezérkari főnök stb. Ez azért történhetett meg, mert még mindig kísértett az a rövidlátás, hogy csak a nyugatiakkal szándékoztak fegyverszünetet kötni, annak ellenére, hogy a szovjet csapatok már az akkori Magyarország területén, Erdélyben harcoltak. E csoport véleményét legpregnansabban az igazságügyminiszter fejtette ki a minisztertanácsi ülésen. „Tovább kell folytatnunk a harcot, amennyiben segítséget kapunk, de amellett érintkezést kell keresnünk arra nézve, hogy legalább az ország egy része angolszász megszállás alá kerüljön.”⁷⁶

A minisztertanácsnak ezt az álláspontját, és a miniszterek előbb jellemzett csoportjának nézetét tükrözi az a sürgöny, amelyet szeptember 9-én küldött a külügyminiszter Svájcba, Bessenyeynek; „Tervbe vett átállás alábbi kényszerokokból kitolódott: az országban lévő német erők fellépésével biztosan számolni kell. Polgárháború veszélye, német erők fellépése és oroszok bevonulása folytán (szélső jobb- és baloldal összecsapása). Alapvető feltétel angolszász megszállás és két-három angolszász hadosztály légi úton való bevetése...” Hasonló tartalmú, csak angolszász megszállást célzó, a szovjet és román csapatok megállítását kívánó táviratot küldött szeptember 18-án is a közben politikai és katonai oldalról jött újabb figyelmeztetések ellenére is Hennyey Bernbe.⁷⁷

Erre az ismételten és ismételten rövidlátó álláspontra minimálisan azt lehetett válaszolni, amit a svájci magyar megbízott minden valószínűség szerint 21-én adott: „B. üzeni: másról, mint feltétel nélküli megadásról szó sem lehet. Reménytelen az azt képzelni, hogy angolszászok saját csapataikat fogják áldozni, hogy minket, kik végig kitartottunk ellenük, oroszoktól és saját kis szövetségeseiktől megvédjenek. Egyetlen, amit még tenni lehet: feltétel nélküli fegyverszünetet felajánlani, s ezzel legalább további magyar vér felesleges pocsékolását elkerülni.”⁷⁸ Ezzel a sürgönnyel s Svájcon keresztül folytatott kapcsolatkeresési kísérlet befejezettek tekinthető, bár bizonyos utalások arra engednek következtetni, hogy szeptemberben még sor került üzenetváltásra. Többek között a volt külügyminiszter

⁷⁵ Uo.

⁷⁶ Uo.

⁷⁷ OL. Filmtár. 14086. d. 1944. szept. 9-i sürgöny Budapestről, és Dr. Csima J.: Id. hely 733—734. I. IX. 11-i, 18-i, 19-i és 21-i táviratok.

⁷⁸ Uo. 1944. szept. 21-i Svájból jövő sürgöny. (A dokumentumon géppel írt 21-e van, ez az eredeti dátum át van írva 11-re, de fölé újabb kérdőjeles 21-e van írva. Az események gyors menetéből és a válasz tartalmából arra lehet következtetni, hogy a szeptember 21-i dátum a helyes.) A „feltétel nélküli megadás” itt már nem a kormányok akkori nézetét tükrözi, hanem minden valószínűség szerint egy korábbi álláspontot.

említést tesz olyan üzenetről is, amelyben Bessenyei bejelentette, hogyha nem hallgatnak a tanácsaira, őt hagyják ki a közvetítésből.⁷⁹ Sajnos Budapesten, a kormányban az utóbbit követték, mintsem hogy hallgattak volna a reális viszonyokat jól ismerő megbízottjukra.

A minisztertanács fenti állásfoglalása legalább Horthyt és közvetlen környezetét meggyőzte, hogy értelmetlen a kormánnyal hatásköri vitákat folytatni, és véleményét kérni, hiszen az képtelen még az ő rendszermentő terve támogatására is. Ezután a kormányzó „arra a meggyőződésre jutott, hogy ezzel a kormánnyal sem tudja fegyverszüneti szándékát megvalósítani és ezért elhatározta, hogy saját maga fog cselekedni, pár hűséges emberével”⁸⁰ — írta Horthy akkori döntéséről 1946. július 7-én volt főhadsegéde, Vattay Antal altábornagy. E döntés után két oldalon folyt tovább a komolyabb kilépést előkészítő munka. Egyrészt Horthy szűkebb körében; a kormányzó, a kormányzóné, Horthy Istvánné, ifj. Horthy Miklós, Ambrózy Gyula kabinetirodai főnök, Bakay Szilárd altábornagy, Lázár Károly testőr altábornagy, Vattay Antal és Tost Gyula alezredes, szárnysegéd,⁸¹ másrészt a „titkos tanácsosok” értekezletén.

Vattay főhadsegéd leírása szerint 1944. szeptember 8-án, a minisztertanács háborút folytató határozata napján ült össze először a Horthy szűkebb köréhez tartozók tanácskozása.⁸² E szűkkörű tanácskozásnak az „alapján — folytatja tovább a volt főhadsegéd — két irányban folyt a munka:

1. Egy személy kiküldése Rómába, hogy ott a szövetségesekkel az összeköttetést felvegye.

2. Kipuhatolni, hogy lehet az oroszokkal közvetlenül érintkezésbe lépni.”⁸³

Végre tehát 1944. szeptember 8-a körül Horthy és környezete eljutott oda, hogy legalább puhatólózásokat folytasson a Szovjetunió irányába is! Azonban ez is „Horthy-módon”, felemás formában kezdődött. A kormányzó a sok-sok figyel-

⁷⁹ Hennyey Gusztáv: i. m. 20. l. és Új Látóhatár, 1964. szeptember—október. 429. l. A svájc kapcsolat mellett még Svédország és Törökországon keresztül is fennállt a kapcsolat lehetősége.

⁸⁰ HIL. Békeelőkészítő, III. d. A/11/16. Vattay Antal altábornagy kihallgatási vallomása 1946. júl. 7-én.

⁸¹ Uo. 13. l.

⁸² Uo. 13. l.

Ezt a dátumot, vagy legalábbis a 8-a és 10-e közötti időt, amelytől Horthy szűkebb körben, a kormány kikapcsolásával próbált e téren ténykedni, a fentín kívül még több körülmény valószínűsíti. Először is szeptember 7-e után Bethlen Istvánnal együtt Horthynak is az volt az álláspontja, hogy a fegyverszünetkötés a kormányzó hatáskörébe tartozik, nem kell a parlamentet megkérdezni, a kormányt meg azért nem, mert abban árulok vannak. (*Nagybacsoni Nagy V.*: i. m. 217. l. és a Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára, 401-es fond, 234-es ügy. 9533-as jegyzék. Bethlen Istvánnak a III. Ukrán Front politikai osztályán 1944. dec. 7-én történt kihallgatásának jegyzőkönyve.) Továbbá, Náday István tábornok elmondása alapján 1946. okt. elején készült egyik újságcikk szerint a 10-i titkostonácsosok megbeszélésén a vezérezredes már tudott a reá váró különmegbízatról. „A hosszú tanácskozás azzal végződött, hogy eloben elhatározták a fegyverszünet kérését. Náday, aki akkor már tudta, hogy neki fontos szerep fog jutni, azt az utasítást kapta Vörös Jánostól, hogy térjen vissza kemenci birtokára és várjon, amíg értesítést kap.” (Haladás, 1946. okt. 3. 2. l.)

A Nádayval való első beszélgetést Vattay, aki először veti fel neki a megbízatási lehetőséget is 1944. szept. 10-e előtti egy-két napra teszi. (Lásd HIL. Békeelőkészítő 3. d. A/11/16. Vattay Antal kihallgatási vallomása, 15. l.) Hasonlóan írta 1947-ben nagybacsoni Nagy Vilmos volt honvédelmi miniszter is a kérdéssel kapcsolatban a következőket: „Szeptember 7-én, a halasztás ellenére, tovább folytatta (Horthy—KM) az előkészületeket. Lakatos miniszterelnököt és Hennyey külügyminisztert is külön-külön bizalmasan tájékoztatta szándékáról és az általa vezetett tárgyalásokról. De ezek intézését egyikre sem bízta, hanem azt Ambrózy Gyula, a Kabinetiroda főnöke és más bizalmasai intézték.” (*Nagybacsoni Nagy V.*: i. m. 217. l.)

⁸³ Uo. 15. l.

meztetés ellenére még egy utolsó kísérletet akart tenni a nyugati hatalmaknál, ezért elsősorban az Olaszországba, a szövetségesek ottani főhadiszállására küldendő megbízott ügye állt még mindig előtérben.

A személy kiválasztása könnyen ment. E napokban Náday István ny. vezérrezredes Vattay főhadsegéddel való beszélgetésén vállalkozott,⁸⁴ hogy titokban repülőgépen a szövetségesekhez megy, és megkísérli még egyszer lehetővé tenni a nyugati hatalmak útján Magyarország kiugrását és elérni, hogy az ország megszállásában az angolszász csapatok is részt vegyenek.

E küldetés előkészítéséhez is hozzátartozott a Horthy Miklós által 1944. szeptember 10-re összehívott „titkos tanácsosok” értekezlete. A volt kormányzó ezt a következőkkel indokolta: „Ahogyan eddig is szoktam, úgy ebben a halásosan komoly órában szintén tanácsért fordultam azokhoz a férfiakhoz, akik kormányzóságom ideje alatt hazánk hű szolgálatában különösen kitüntették magukat.”⁸⁵ A titkos tanácsosi ülésen a következők vettek részt: Horthy, aki elnökölt, Lakatos Géza miniszterelnök, Csataj Lajos honvédelmi miniszter, Hennyey Gusztáv külügyminiszter, Bethlen István és Károlyi Gyula volt miniszterelnökök, Kánya Kálmán volt külügyminiszter, Röder Vilmos, Sónyi Hugó és Náday István tábornokok, Eszterházy Mórincz és Perényi Zsigmond a két ház elnökei, Vörös János vezérkari főnök, Vattay Antal főhadsegéd, a katonai iroda főnöke, Ambrózi Gyula, a kabinetiroda főnöke és az erdélyiek részéről Bánffy Dániel és Teleki Béla, akik az értekezlet végén jöttek.

„Az értekezleten általában mindenki azon a nézeten volt, hogy a háborúból ki kell lépni és az angolszászok útján békét kérni.”⁸⁶ Összegezett álláspontnak és követendőnek is ezt fogadták el. Jellemző ezekre, a Horthy-rendszert annyira reprezentáló figurákra, hogy még ekkor is mennyire irreális, csak a rendszerátmenést célzó álláspontot foglaltak el. Csak Bethlen István emelkedett ki közülük véleményével, „ki nem egyedül az angolszász utat kívánta, hanem szerinte igen is az egyetlen reális út a legközelebbi félhez, az oroszokhoz fordulni fegyverszünetért...”⁸⁷

A titkos tanácsosok fenti döntését Lakatos Géza miniszterelnök 1944. szeptember 11-én mégis a minisztertanács elé vitte, amely újra csak felvetette a fegyverszünet kérésére vonatkozó döntést és a háború folytatása mellett állt ki. A minisztertanácsnak ez a döntése nem volt váratlan, de miután szembekerült a kormány Horthyval, benyújtotta lemondását. Ezt azonban a kormányzó nem fogadta el, hanem formálisan lemondott a fegyverszünet kéréséről és így a kormány hivatalban maradt továbbra is.⁸⁸ Sőt újabb gesztusokat tett a Németország mellett a harc folytatása érdekében azzal, hogy Vörös János vezérkari főnök szeptember 12-én Hitlerhez utazott.

Horthy szűkebb környezetében azonban, ha vontatottan is, de folyt a szervező munka. Szeptember 12-én a kormányzó újra hívatta Nádayt. Közölte vele, hogy bár a kormány a fegyverszünet dolgát elvetette, de ő még nem adta fel a tervet. „Náday, aki látta, hogy *Horthy nem tudja magát elhatározni*, sürgette a cselekvést, mire Horthy azt kérdezte tőle, elvállalná-e, hogy kirepüljön valahová kül-

⁸⁴ Uo.

⁸⁵ *Horthy*: i. m. 264. l.

⁸⁶ HIL. Békeelőkészítő. III. d. A/II/16. Vattay Antal... 16. l. és a Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára 401-es fond, 234-es ügy, 9533-as jegyzék. Bethlen Istvánnak a III. Ukrán Front Politikai osztályán 1944. dec. 7-én történt kihallgatásának jegyzőkönyve.

⁸⁷ Uo.

⁸⁸ OL. Mt. jkv. 1944. szept. 11.

földre és ott a fegyverszünet ügyében felvegye az érintkezést a szövetségesekkel.’ A tábornok igenlő válasza után rövid vita indult, hogy egy ilyen út Svájcban, vagy más államon keresztül a legjobb, mire végül az olaszországi szövetséges főparancsnokságra való repülésben döntöttek. Ehhez diplomáciai előkészítést ígérve Nádayt újra visszaküldték birtokára.

Szeptember 16-án Horthy újra magához rendelte. „Azt szerettem volna, hogy Náday beszélje rá az angol-amerikai főparancsnokságot a Fiuménál való partraszállásra és a Zágrábon át Magyarországra való előretörésre. Náday ezzel szemben arra az álláspontra helyezkedett, hogy az angolszászokhoz olyanirányú kérelmet kell intézni, hogy továbbítsák a szovjet kormányhoz Magyarországnak azt a kérését, hagyjanak időt arra, hogy a magyar kormány és a hadsereg vezetősége felkészülhessen és adott jelre ne csak elszakadjon Németországtól, de fegyverrel is a németek ellen fordulhasson. Ez nem nagyon tetszett Horthynak” — így számolt be erről a találkozóról Náday tábornok 1946 októberében. Az utazás azonban még ekkor is váratott magára. Nádayban az a benyomás alakult ki, „hogy Horthy még nem tudta magát elhatározni”. Ezért újra visszaküldték birtokára.⁸⁹

Végül 1944. szeptember 22-én indult csak el Náday tábornok Howie dél-afrikai fogoly ezredes kíséretében az olaszországi szövetséges parancsnokságra, Casertába. Küldetése konkrét céljáról a volt külügyminiszter a következőket közli: „elrepülése előtt behatóan tájékoztattam az általános helyzetről és a Bakácz-Besenyey által folytatott tárgyalásokról; rámutattam Magyarország súlyos helyzetére és arra, hogy a berni angolszász követeket kértük, szállítsanak légi úton erőket Magyarországra, hogy az oroszok előtt elérjék az országot.”⁹⁰ C.A. Macartney angol történész szerint Horthy a következőket üzent a nyugati hatalmakhoz: „Jó lenne, ha az Antant meg tudná győzni a Szovjeteket, hogy ne lépjék át a magyar határt. Ebben az esetben mi visszavonhatnánk határainktól összes csapatainkat és döntő lépéseket tehetnénk. Vagy pedig az Antant sürgősen tegyen partira néhány hadosztályt Fiuméban és hatoljon be Nyugat-Magyarországra.”⁹¹

A küldetés céljáról és az ezt szem előtt tartó megbeszélés lefolyásáról maga Náday István 1945 decemberében röviden összefoglalva ezt írta. Írásbeli meghatalmazást Horthy nem adott. Szeptember 23-án Wilson tábornok fogadta és neki kifejtette:

- Magyarország át akar állni és ehhez nyugati segítséget kér,
- Magyarország megszállását „mindhárom főhatalom együttesen hajtsa végre, a kis entente-ot erre ne vegyék igénybe,”
- egy-két nyugati légi hadosztályt kellene Magyarországra küldeni.
- Howie is alátámasztotta a tiszta orosz megszállás nehézségeit.
- Wilson tábornok az ajánlatra kormányuk válaszát ígérte.⁹²

⁸⁹ Haladás, 1946. okt. 3. 2. l.

⁹⁰ *Henryey G.*: Hogyan akart Magyarország..., Új Látóhatár, 1964 szeptember—október. 429. l.

⁹¹ *Macartney*: i. m. 352. l.

⁹² Új Magyar Központi Levéltár (a továbbiakban: UMKL) XII/1-a. II/14. kfm. Béke-előkészítő osztály. Náday István beszámolója, és Haladás, 1946. okt. 3. (Náday tábornok utóbbi helyen történt elmondása szerint a Horthyval való utolsó találkozón „Horthy csak általános jellegű utasításokat adott, Náday arra kérte Horthyt, hogy hagyja el Budapestet és menjen a hadsereghez, mert...” nyilas puccstól lehet tartani. Náday Heinkel gyártmányú gépen repült 22-én délután Olaszországba, ahol Wilson tábornok és Macmillan angol megbízott fogadták. Erről ekkor a következőként számolt be: Saját véleményeként közölte, hogy a magyar nép nem akar háborút, és „el van tökévelve, hogy nemcsak elszakad a németektől, de szembe is fordul velük”. Ehhez a szembeforduláshoz kérte a tárgyalófeleket, közöljék a szovjet kor-

Látható, hogy Horthyék még akkor, amikor a szovjet csapatok már Magyarország határainál álltak, sem tudtak a helyzetnek, a követelményeknek megfelelő realpolitikát folytatni, értelmetlenül, még mindig a Szovjetunió ellen kívánták felhasználni kényszerű átállási kísérletüket.

A nyugati hatalmak Földközi-tengeri hadszíntéri főparancsnoksága azonban még így is fogadta a magyar megbízottat. Ők is megpróbálták megkísérelni, esetleg tárgyalások útján elérni, hogy valamilyen formában minél nagyobb befolyást őrizzenek meg Magyarországon a szovjetekkel szemben.

A szövetséges főparancsnokság Náday tábornok szeptember 23-i tárgyalásáról a következőképpen számolt be: „úgy tűnik, hogy a magyarok most kezdik megérteni, hogy nem lehet szó alkudozásról és feltételezik, hogy a szovjet megszállás elkerülhetetlen, de valamiféle biztosítékot kívánnak, hogy a »szövetséges csapatok« is részt vesznek abban oly módon, hogy az országot nem helyezik teljesen szovjet ellenőrzés alá. Különben ... a magyarok folytatni fogják a harcot...” ... „Közvetlen reakciónk az, hogy a magyarok most sem tartanak valószínűnek valamilyen komolyabb akciót a németek ellen, azonban e súlyos órákban, amikor a szovjet seregek egyre jobban megközelítik Budapestet, abban reménykednek, hogy 1./ kiderítik mennyiben tudják be érdemüknek, hogy valószínűsíthető a szakítás a németekkel; és 2./ hogy arra bírják rá, ha lehetséges, az angol-amerikai csapatokat, hogy vonuljanak be az országba avégett, hogy kéznél legyenek politikai célból a keletről érkező szovjet hadsereg ellensúlyozására.”⁹³

Az angol kormány már 24-én reagált Náday jelentkezésére, s ezt elküldte mind az amerikai, mind pedig a szovjet kormánynak. Ebben az angol kormány javasolta a Magyarországnak szóló fegyverszüneti feltételek átadását Náday tábornoknak. Annak ellenére tette ezt, hogy képviselője kijelentette: „nem világos, vajon a magyar kormány kíván-e harcolni Németország ellen vagy pusztán csak ki akar lépni a háborúból. Strang úgy vélekedett, hogy megbízólevél hiánya ellenére Náday fel van hatalmazva a lépésre és, hogy ő megfelelő csatorna a feltételek közlésére.” Ezzel egyidőben az angol fél előzetes feltételek átnyújtását indítványozta a magyar megbízottnak, egyben a fentebb tárgyalt angol feltételek sürgős megvitátását is szorgalmazta.⁹⁴

Az amerikai kormány erre az angol javaslatra szeptember 28-án válaszolt. Válaszában egyetértett az angol indítvánnyal és megtette észrevételeit az angol fegyverszüneti feltételekre is. A Nádaynak való átnyújtását ő is, mint az angol kabinet, a szovjet kormány beleegyezésétől tette függővé.⁹⁵

A szovjet külügyminisztérium közvetlenül a magyar fegyverszünettel kapcsolatban 1944. szeptember 20-án nyilvánított véleményt az angol és az amerikai kormányok kérdéseire válaszolva. Anélkül tette ezt a szovjet fél, hogy a magyar kormány valamikor is hozzá, vagy hozzá is fordult volna. Visinszkij, a Szovjetunió helyettes külügyi népbiztosa 20-án a következő tartalmú levelet nyújtotta át

mánnal, hogy a Vörös Hadsereg hagyjon időt. „Ezen felül Horthynak azt a kérését tolmácsolta, hogy a fordulat pillanatában az angol és amerikai parancsnokságok legyenek segítségére a magyaroknak, amennyiben tegyenek le légi úton szállított csapatokat magyar földön, elsősorban Budapest közelében és más stratégiailag fontos helyeken, hogy ezek a csapatok a németek ellen forduló magyar csapatokat támogassák. Megemlítette Náday a fiumei partraszállást is, azt azonban az angol főparancsnok kivihetetlennek minősítette.”)

⁹³ Foreign Relations. 1944. III. köt. 890. l. A külügyminiszter 1944. szept. 24-i sürgönye a szovjetunióbeli nagykövetnek.

⁹⁴ Uo. 891. l. Az angliai USA nagykövet jelentése Washingtonnak, 1944. szept. 25-én.

⁹⁵ Uo. 893. l. A külügyminisztérium sürgönye az angliai nagykövetnek.

Harrimannek, az USA moszkvai nagykövetének: „a Szovjet Kormány beleegyezett abba, hogy a magyar kormányzót tájékoztassák, hogy az angol, amerikai és szovjet kormány készen áll arra, hogy átadja a megadási feltételeket a teljhatalommal felruházott magyar képviselőnek. Visinszkij levele azzal folytatódott — írja tovább a nagykövet —, hogy a magyar teljhatalmú megbízottal való találkozás színhelyére vonatkozó kérdés később is megvitatható.”⁹⁶

A Náday-féle magyar jelentkezésre és célokra vonatkozóan az angol kormány szeptember 24-i megkeresését követően — a szovjet fél október első napjaiban válaszolt. A Náday tábornok által közölt magyar célok bizalmatlanná tették a szovjet kormányt és elutasította a vele való tárgyalást. „A Szovjet Kormány arról tájékoztatta — szól a moszkvai angol nagykövet értesítése —, hogy noha készen áll arra, hogy a Magyarországra vonatkozó fegyverszüneti feltételeket átadják a kellőképpen felhatalmazott diplomáciai képviselőnek, a Szovjet Kormánynak az a véleménye, hogy Náday vezérezredes nem rendelkezik ilyen felhatalmazással. A szovjet kormány azt is kifejtette, hogy nem tartja célszerűnek bármit is közölni Nádayval a szovjet fegyveres erők esetleges segítségéről a náci ellen.”⁹⁷

Ezt a szovjet álláspontot a nyugati hatalmak kormányai elfogadták, s ezzel a horthysta rendszerátmentők szovjetellenes nyugati kiugrási kísérleteinek egyszer s mindenkorra vége szakadt. Az irreális célokra elfecsérelt idő és energia azonban óriási károkat okozott az országnak is. Az ostoba, csak az uralkodó osztály érdekeit kergető politika sajnos a háborús katasztrófa szélére sodorta Magyarországot.

A horthysta tábornok küldetése egyébként is sikertelenül végződött. A szövetségesek olaszországi főhadiszállására megérkezve titkos rádió-jelzések útján ugyan rögtön értesítést küldött Budapestre, de azt technikai hiba folytán nem sikerült teljesen megfejteni.⁹⁸ Bár Horthy Miklós erről a következőket írta: Nádaytól „azt a választ kapta, hogy Magyarországnak az oroszokhoz kell fordulnia, mert a nyugatiak kezét szerződés köti ebben a tekintetben. Rendkívül erősen zavarták rádióösszeköttetésünket, ezért ez a tudósítás csak megcsönkített alakban ért hozzánk. Nem volt azonban nehéz kiegészíteni, mert Bernen át is kaptunk hasonló értelmű tájékoztatást.”⁹⁹

Az a kérdés, hogy mennyire sikerült, vagy nem sikerült megfejteni Náday tábornok üzenetét, nem is bír különösebb jelentőséggel, Minden valószínűség szerint a volt külügyminiszternek van igaza abban, hogy miért volt számukra elsősorban sikertelen a tábornok és Howie ezredes megbízatása: „Küldetésük eredménytelen maradt, mivel egyiküknek sem sikerült az angolszász vezetőséget arról meggyőzni, mily fontossággal bírna, ha fegyverszünet esetében Magyarországot nem az oroszok, hanem az angolszász erők szállnák meg.”¹⁰⁰

Ezzel az utolsó próbálkozással véget értek a horthysta külön rendszerátmentő kísérletek a nyugati hatalmaknál. Az Egyesült Államok és Anglia végül is nem volt hajlandó a Szovjetunió nélkül, sőt ellenére, Horthyékkel megállapodást kötni. Maradt tehát az egyedül reális lehetőség, mind a három antifasiszta nagyhatalomhoz fordulni fegyverszünetért.

⁹⁶ Uo. 889. l. Harriman 1944. szept. 21-i sürgönye a külügyminiszternek.

⁹⁷ Uo. 895. l.

⁹⁸ HIL. Békeelőkészítő. III. d. A/II/16. Wattay... 17. l.

⁹⁹ Horthy: i. m. 266. l.

¹⁰⁰ Hennyey G.: Hogyan akart Magyarország... 430. l.